

Kako pospešiti gospodarski korak?

Letošnja gospodarska rast v Sloveniji je ugodna, a prepočasna

Zdaj je očitno, da se je v letošnjem letu reforma pokazala z vso ostrino in da so se povsem uresničile napovedi o letošnjem zelo težavnem poslovnem letu.

Marsikje res niso mogli verjeti, da se bomo reformnih ukrepov lotili s takšno zagrizeno doslednostjo.

Saj smo še pred letom in poldrugim letom velikokrat brali in poslušali nekako takšne izjave, ki so jih dajali v delovnih kolektivih: »Pri nas nimamo posebnih težav, ker smo se vključili v reformne tokove pravzaprav že pred samim začetkom izvajanja reforme!«

Seveda, težko si je bilo predstavljati, da bomo po dolgotrajnem obdobju tako izredno gospodarske dinamike — na ljubo ekonomizaciji in stabilnejšim tržnim razmerom — po letošnjih prvih osemih mesecih morali pristati z jugoslovansko industrijsko proizvodnjo natanko na ravni, ki smo jo dosegli v istem obdobju lani! Indeks je bil torej le sto, v Sloveniji, ki je med vsemi republikami dosegla rekorden rezultat pa le 102,8.

To pomeni, da gre v vrsti organizacij znatno slabše kakor lani in da v resnici nikakor ne bo lahko zaplavati v sredino reformnega toka.

Razumljivo je, da se zdaj z vso resnostjo zastavlja vprašanje, kako pospešiti korak našega gospodarstva.

Osemesečni statistični rezultati slovenskega gospodarstva v primerjavi z jugoslovanskim menja res kažejo na večjo gospodarsko vitalnost in na večjo prilagojenost reformnim zahtevam. To potrjuje tudi izjava, ki je bila v osemesečnem obdobju za vso državo le za 4 odstotke nad ravnijo istega obdobja lani, v Sloveniji pa je bil ob tem izvoz za 10 odstotkov večji. Prav izvoz se ima naša republika zahvaliti za nadpovprečen porast proizvodnje v jugoslovanskem meniju. Statistiki namreč trdijo, da je kar 60-odstotni delež povečane proizvodnje v letošnjih prvih sedmih mesecih naša republika dosegla s porastom izvoza. Znanen del povečane proizvodnje pa lahko v Sloveniji pripisemo tudi večji produktivnosti. Leta je bila v prvih osmih mesecih za 2 odstotka večja kakor v istem času lani.

Poglejmo podrobneje, s čim smo ob takem gibanju gospodarstva lahko zadovoljni in ob kakšnih pogojih je morda še potrebno biti plat zvon!

Velik in napomembnejši kvaliteten dosežek, ki ga je prinesla reforma, je namrečno v tem, da se zdaj v dosti bolj pozitivno smer kot pred reformo razvija kmetijstvo in vse terciarne dejavnosti in da se v vsem gospodarstvu že dokaj izrazito kažejo rezultati stabilizacije. To se pravi, da so blagovna cenovna razmerja že dokaj ustabiljena; zlasti v zadnjih mesecih pa se je izraziteje umirila tudi rast cen. Mimogrede rečeno: julija letos se je odstotek prosto oblikovanih cen povečal od 35 na 48 odstotkov. Če dočlamo k temu še skladnejšo investicijsko in splošno potrošnje trdnost dinar — potem je to razveseljiva bilanca.

Začarani krog nelikvidnosti

Seveda moramo upoštevati, da na gibanje slovenskega gospodarstva močno vplivajo tudi gospodarska dogajanja po državi, kjer je, kot rečeno, dinamika manjša kakor

v Sloveniji in da tudi recesija v tujini zavrnilno deluje na našo gospodarsko rast. Odstotek gospodarske rasti v družbenem sektorju v naši republici pa je kljub vsemu dokaj nizek in je v veliki meri odraz prejšnje prilagojenosti zahtevnejšim tržnim razmeram. Na splošno podjetja še prepočasni in premalo upoštevajo zahteve trga glede izbire, kakovosti, cen, dobavnih rokov itd. Posledica je dokaj huda: čedalje kritičnejši obseg dobrih zalog. Upoštevajmo le zaloge končnih izdelkov v industriji! Te so se v minulem letu povečale za 34 odstotkov, v letošnjem prvem polletju pa še za nadaljnjih 25 odstotkov. Najhujša je seveda posledica nakopičenih zalog, saj so v neprodanih izdelkih zamrznjena velika obratna sredstva. Vrednost omenjenih zalog je konec junija znašala 1388 milijonov novih dinarjev. Nadaljnja posledica tega, da je v zalozah zamrznjenega toliko denarja, je seveda huda nelikvidnost gospodarstva. Krog medsebojnih zadolžitvev gospodarskih organizacij pa kot da je začaran, saj se nikakor ni mogoče iz njega izmotati.

Zaskrbljujoče za nadaljnjo gospodarsko perspektivo je tudi letošnje gibanje osebnih dohodkov. Rasti so namreč velike hitreje kot produktivnosti. Poglejmo, za kaj gre!

Ni se dolgo odkar sta zlasti investicijska in proračunska potrošnja delala gospodarskega sektorja. No, reforma je proračunsko potrošnjo postavila v trezno okviro, peruti pa je pristigla tudi pretiran investicijski ambicijam. Tako je bil v Sloveniji v letošnjih prvih sedmih mesecih finančni obseg investicij le za 9,8 odstotka večji kot v istem obdobju lani, fizični obseg pa celo manjši. Od letošnjega januarja do avgusta so v družbenem sektorju naše republike izplačali kar za 15 odstotkov več osebnih dohodkov kot v istem času lani. Upoštevaje povečanje življenjskih stroškov in za 0,8 odstotka večje število zaposlenih so se s tem realni osebni dohodki povečali za 5 odstotkov. Dejali pa smo, da se je produktivnost povečala zgolj za 2 odstotka. Seveda tako ne gre! Osebnih dohodke je mogoče v interesu ekonomike in reforme povečati samo v skladu s produktivnostjo.

Visoki osebni dohodki ogrožajo modernizacijo

Teško je pravzaprav doumeti, da so se v tako resnih gospodarskih razmerah v vrsti kolektivov s kratkovidno delilno politiko odločili, da za osebne dohodke sploh odobren del skladov, torej tisto finančno osnovo, ki jim skoraj edina lahko zagotovi nadaljnji razvoj. Ob tako široko-grudnem poseganju po skladih ni čudno, da so bili ob koncu letošnjega polletja, zlasti zaradi pretirano visokih osebnih dohodkov, skladi kar za 20 odstotkov manjši kot leto poprej. Ob upoštevanju povečane amortizacije pa so se sredstva skladov dejansko zmanjšala za 8 odstotkov.

Seveda postane problem neusklajenega naraščanja osebnih dohodkov še večji, če k podatku o nadaljnjem zmanjšanju investicij v letošnjem letu dodamo še to, da vrsta podjetij zaradi slabih finančnih razmer — že močno zanemarja in odlaža investicijske programe, na katere se zanaša tudi reforma s srednjeročnim planom vred, ob pričakovanju boljših časov potitnilni v predale. Brez rekonstrukcij pa taksnih boljših časov gotovo ne bo!

Na seznam večjih gospodarskih problemov bi lahko dali še vrsto vprašanj, vendar naj omenimo le še eno. Tudi mi ga v skladu z družbeno obravnavo lahko zastavimo v obliki vprašanja: je brezposelnost pri nas že prešla v problem ali ne? V juliju je bilo v Sloveniji 14.223 nezaposlenih. Od tega je bilo 4224 ljudi s strokovno kvalifikacijo in 5100 mladih ljudi, ki so prvič iskali zaposlitve. Nekateri pri nas so mnenja, da si nikakor še ni treba delati skrbi, če imamo nezaposlenih le 2,63 odstotka skupnega števila vseh zaposlenih. Trdijo tudi, da bi ob strožjih in ob bolj izdelanih kriterijih za registriranje nezaposlenih oseb odstotek nikakor ne bil tolikšen kot je. V nasprotju s tem pa menijo nekateri, da so razmere že dovolj resne in da je odstotek morda celo že podvojen — zaradi tega, ker se morda le vsaka polovica ljudi, ki iščejo zaposlitve, prijavlja pri zavodih za zaposlovanje.

Sistem deluje v korist sposobnejšim

Seveda bi bilo napak in brez koristi, če bi ostali le pri nizu problemov in pri njihovem evidentiranju — kot je pred dnevi dejal v republiški skupščini nekaj podlonec. Treba jih je razreševati in to kar se da naglo na vseh nivojih. Počasnost, s katero meljejo zlasti mlini zveznih organov, je namreč vse prej kot v korist uspešnosti reforme.

Toliko pa je jasno, da se je sedanji gospodarski sistem izkazal toliko učinkovit, da ga je vsekakor treba še naprej dograjevati v skladu z reformnimi cilji. Poglavitno je, da sedanji sistem deluje v korist sposobnejšim gospodarskim organizacij. To pa je nesporno! V taksnih organizacijah pa si povečini ne žele nič drugega — kot zgolj nekatere koristne prilagoditve. Dokaj značilna je bila tista izjava, ki jo je v eni naših gospodarskih organizacij ob svojem ob-

sku slišal podpredsednik ZIS Kiro Gligorič: želimo si le, da bi sedanji instrumentarij kar najmanj spreminjali, da bi nas torej pustili čimbolj pri miru!

Kaže pa, da bo hkrati z nekaterimi modifikacijami gospodarskega sistema treba razvijati in dograjevati tudi samoupravni mehanizem. Gre za to, da bodo imele tudi na višji samoupravni ravni sprejete odločitve povsem samoupravni značaj in jih bo zato treba sploševati.

In če recimo zdaj ob previsokih osebnih dohodkih v mnogih delovnih organizacijah neracionalno gospodarstvo z družbenim sredstvi, potem je gotovo družbenokoristno in v interesu samouprave, če republiko iz vrstni svet skupno z gospodarsko zbornico in sindikati izdelava mehanizem, s katerim bo mogoče — zlasti v panogah in organizacijah z monopolnim položajem — učinkovito družbeno nadzirati višino osebnih dohodkov. Tiste, ki pa bodo kljub vsemu kršili družbeni dogovor, pa bi po zamisli ljeni ideji visok progresivni davek izrazilo destimuliral za previsoke osebne dohodke.

Problem previskih zalog bodo morali seveda razreševati pravištevno prizadete delovne organizacije v sodelovanju z bankami. Seveda so konkretne rešitve nujno bolec in težavne. Vsekakor pa velike zaloge niso le posledica bolj umirjene potrošnje, ampak v veliki meri posledica trzne neprilagojenosti in neustreznih cen.

Najslabši goje iluzije o prerazdelitvi

Večje likvidnosti gotovo ni pričakovati od dodatnih kreditnih sredstev iz emisij. Medsebojne zadolžitve pa se kažejo v vse ostrejši podobi in tako je čedalje več tudi tisti raznih izsiljevanj, čes; za toliko in toliko zmanjšajte svoje terjatve, v nasprotnem primeru bomo doživel likvidacijo in

potem boste kot upnik imeli še večjo izgubo, kot če nam odpisete del terjatve.

Pristasi ostre finančne discipline trdijo, da modernega gospodarstva ne more biti brez modernega plačilnega prometa. Pri nas pa je tolikšen odpor zoper menično poslovanje! Seveda, ob zaostrenih finančni disciplini potem nespodobne organizacije ne bi mogle živeti na takšen način, da sposobnim odjedajo finančna sredstva.

Ob obravnavi problema premanjnih obratnih sredstev so dokaj glasna tudi svara, da ima Slovenija v primerjavi s svojim gospodarskim potencialom za 3 odstotke manj kreditov za obratna sredstva kot druge republike. K temu nekateri še dodajajo, da Slovenija odvaja od bruto plačanega dohodka proračunov prevelik del v zvezni proračun. Tako je šlo recimo leta 1964 od skupno 306 milijard v zvezni proračun 194 milijard, starih 137 milijard, lani od 263 milijard skupno 167 milijard, lani od 261 milijard 137 milijard in v letošnjem prvem polletju od skupno 153 milijard 84 milijard. Nekateri pa omenjene zahteve za vračajo in menijo, da je vsekakor bolj na mestu trenost kot pa kakršnekoli zahteve po prerazdelitvi. Takšne zahteve bi namreč kaj lahko prinesle rešitve, ki bi bile vsekakor v škodo tistim organizacijam in območjem države, ki bolje gospodarijo. Veliko je namreč taksnih, ki se zavzemajo za prerazdelitev prav zaradi tega, da bi se po najlažji poti izklopili iz reformnih težav in tako še naprej ostali pri slabem gospodarstvu!

Kdo je v resnici nezaposlen?

Seveda je vsak problem po svoje zapleten in tako tudi razglabljanje o zaposlovanju in nezaposlenosti niso preprosta. Najprej se bo treba vsekakor dogovoriti za eno metodo evidentiranja nezaposlenih, tako da se bomo na podatke res lahko zanesli. Utemeljeno pa bo razmisлити tudi v večji zakleti nezaposlenih — tistih, ki za službo to ime in ki niso tako lagodni in zahtevni, da bi se hoteli za vsako ceno zaposliti v kraju svojega stanovanja in ki odklanjajo pomenu mesto v primeru, ko bi se morali voziti na delovno mesto pol ali trideset ure daleč in ki hočejo, kot nekateri karikirajo, kar v copatah hoditi na delovno mesto.

Ko je pred dnevi v nekem odboru republiške skupščine tekla beseda o zaposlovanju, je eden izmed poslancev izrazil mnenje, da je iluzorno pričakovati, da bi lahko zaposlili vse mlade ljudi, ki prihajajo s šol, s tistim delom, za katerega so se šolali, dokler bodo nekateri šole takšne, kakršne so, in jih bo toliko, kot jih je. »Potem je problem v tem, da takšne šole sploh vzdržujemo,« mi je drugi vpadel v besedo.

Ugotovitev bi bila dragocena, če bi bila sveža in ne tako stara, kot je. In zato se je vnešal še tretji: »Samo, da so te šole takšne, vemo že nekaj let! Kakšno rešitev si potem lahko obetamo, oziroma kdaj?

IVO ČERLE: ZAPRTO

Obrt potrebujemo — pa tudi davčno službo!

Ce razglabljam o znatnih možnostih za zaposlovanje, ki so še v terciarnih dejavnostih in še posebej v zasebni obrti, potem se tudi znajdemo pred več vprašanji: N. pr. ali je zaradi tega, ker imajo nekateri zasebni prevzemniki recimo že tolikšno število tovornjakov, da bi se želeli lotiti celo mednarodnih prevozov, ali pa zaradi tega, ker so znani primeri, da nekateri obrtniki vsem svojim zaposlenim plačujejo vse stroške za samostojno obrt in s tem po ovinkih povečujejo število zaposlenih na 25 ljudi, utemeljeno zatirati zasebno iniciativo. Nedvomno je najbolj ekonomsko tudi v zasebnem

sektorju spodbujati investicije in jih celo kreditirati.

Kazalo bi tudi razmisлити o tem, ali predpisi o omejevanju števila zaposlenih se ustrežajo ali ne. Gotovo bi bilo tako za družbeno kot za zasebno obrt koristno prepisati tudi obvezno zaposlovanje vajencev. Seveda pa je treba hkrati organizirati tudi uspešno davčno službo, ki je sedaj nimamo. Navsezadnje je v vseh državah, ki veljajo za demokratične, povsem normalno, da davčnega zavezanca z najostrejšimi ukrepi odvrčajo od davčnih utaj in tudi to, da mora davčni zavezanec dokazovati svoje dohodek; n. pr. kako je prišel do denarja za novo hišo in podobno.

FRANCE JERAS

Moški umirajo zgodaj...

Vz nemirljivi podatki socialno-medicinske vede

Slovenska socialno-medicinska veja se zadnji čas ukvarja z vznemirljivimi podatki, ki so kot plod primerjalnega dela odkrili in osvetlili nekaj obsežnejših družbeno negativnih pojavov: večja umrljivost moških, veliko samomorov, zlasti med moškimi prebivalci, precej več moških psihiatričnih bolnikov, alkoholizem, ki spet bolj razjeda moški del slovenske populacije...

SREDNJE TRAJANJE ŽIVLJENJA PO SPOLU IN STAROSTI

Starost	M O Š K I			Z E N S K E		
	1953	1962	razl.	1953	1962	razl.
0	63,0	65,7	+1,7	68,1	72,4	+4,3
1	66,8	67,3	+0,5	71,0	73,9	+2,9
10	58,9	58,3	-0,6	63,0	64,8	+1,8
20	49,5	48,9	-0,6	53,3	53,0	-0,3
30	40,6	39,8	-0,8	43,9	43,4	-0,5
40	31,7	30,8	-0,9	34,5	33,9	-0,6
50	23,2	22,2	-1,0	25,6	26,7	+1,1
60	15,7	14,6	-1,1	17,2	18,2	+1,0
70	5,0	4,7	-0,3	10,2	10,8	+0,6
80	5,0	4,8	-0,2	5,4	5,7	+0,3

Najprej so nas vznemirili podatki o srednji življenjski dobi prebivalcev v Sloveniji. Zgornja tabela razvršča srednji življenjski dobo po desetletjih in ločeno po spolih in starosti. Ugotoviti smo želeli, ali so razlike v življenjski dobi, in če so, ali se spreminja zdravstveno stanje prebivalcev, kar bi mogli razbrati po teh razlikah. Primerjalni smo podatke iz leta 1953 in leta 1962.

Očitno se je popravila srednja življenjska doba novorojenčkov in predšolskih otrok. Dojenčki moškega spola so pridobili v devetih letih skoraj 2 leti, deklice pa kar 4 in več. Moškim prebivalcem se v prvem letu starosti pričakovana življenjska doba podljša od 66,8 na 67,3, torej za pol leta, deklicam pa skoraj za polna tri leta. Tu se torej potrjujejo že znane ugotovitve, da se umrljivost dojenčkov in predšolskih otrok stalno manjša, pri ostalih starostnih skupinah pa zasta.

Že pri desetem letu starosti pa iznenada opazimo, da se pri moških srednja življenjska doba vse do največjih starosti skrcajšuje, medtem ko se pri ženskah podaljšuje. Čeprav razlike statistično niso zanesljive, čeprav primerov zaradi nezgod vzdrževanja narašča, medtem ko se število samomorov polagoma niza.

Začeli smo iskati dejstva, odkrivati pojave, ki naj bi osvetljevali negativni predznak pri moških. Kmalu smo našli na pomoč. Poglejmo, kaj pravi dr. Lev Milčinski: Na lepem se je znašla Slovenija po koeficientih samomora med moškimi prebi-

UMRLO NA 100.000 PREBIVALCEV

Leto	Nezgode	Samomori	Uboji	Skupaj
1962	50,4	29,0	2,4	81,8
1963	54,0	27,9	2,0	83,9
1964	54,8	25,6	2,2	82,6
1965	58,9	25,7	1,7	86,3
1966	60,3	25,9	2,4	88,6

Vsekakor pa utegne biti visok koeficient samomora pri nas znak nekega obsežnejšega družbeno negativnega dogajanja. V tem smislu je zanimiva in hkrati vznemirljiva zlasti velika razlika, ki se vni oblikovanju koeficienta samomora kaže med spoloma, razlika, ki je tudi nekaj značilnega za Slovenijo. Prav tu nas lahko začena pojav resnično vznemirjati.

Samomor namreč ni edini družbeno negativni pojav, ki bremeni moško populacijo na Slovenskem. Nedavno opravljena prečna študija o duševno bolnih osebah v Sloveniji, ki so bili v psihiatričnih bolnišnicah 31. decembra 1964, je pokazala, da je bilo med njimi precej več moških (54,3%) kakor žensk (45,6%). Vemo pa, da je v psihiatričnem skrbstvu celo znano, da se praviloma zateka v psihiatrične bolnišnice več žensk. Tako npr. je bilo — po

PODATKI O MLADINI 15—18 LET V SOLAH (1965—1966)

Skupaj	M		Z
	%	%	
Vse prebivalstvo	100%	50,5%	49,5%
Vse prebivalstvo v rednih solah	100%	56%	44%
Zaposleni (brez vajencev) in doma	100%	56%	44%
Gimnazije in pedagoške šole	23%	15%	32%
Srednje strokovne šole	23%	18%	28%
Vajenske šole	45%	58%	31%
Se osnovne šole	9%	9%	9%

V tabeli preseneča sorazmerno nizek odstotek moških v gimnazijah in pedagoških solah; odstotek, ki je le malo višji v srednjih in strokovnih solah ter se popravi šele v vajenskih solah, kjer so, kot je razvidno, zbrani v precej veliki večini moški predstavniki mladega rodu. Takoj pa se pri tistem delu mladine, ki še ostane v osnovni šoli, izravna na običajno, v življenju znano spolno ravnovesje.

Alli je med pojavi, ki so obravnavani v prvem delu sestavka, in temi iz drugega dela kaka neposredna vez, je težko reči. »Nekoristno bi se bilo zdaj spuščati v razglabljanje o vzrokih in pomenu teh dej-

stev, ki jih prav verjetno povezuje neki nam še neznan element, pravi dr. Lev Milčinski.

Zatorej naj končam. Pridružujem se po-budi, ki jo je dr. Lev Milčinski naslovil na javnost v članku »Glas za socialno psihiatrijo« (Zdravstveno varstvo za leto VI., št. 5—6).

»Takšen problem terjaja resne obsežne multidisciplinarnе in dolgoročne znanstvene raziskave. Pobuda za raziskavo takšnih pojavov bi torej morala vznikniti iz ustreznega republiškega foruma npr. zdravstvenega centra, ki bi kajpak moral imeti možnost, da se za te namene mobilizira tudi ustrezna sredstva.

Na nas psihiatri je — dodaj bi: vseh zdravnikov — da na take in podobne socialno-psihiatrične probleme pogumno in vsiljivo opozarjamo. Čeprav vemo, da dejstva, ki ob raziskavi te vrste pridejo na dan, praviloma niso takšna, da bi se po svetu z njimi lahko postavljali.

DR. SAŠA CVAHTE

Za konec tedna

Sobotna priloga Dela

Iz vsebine:

IVAN REGENT: LETO ENAINDEVJASETO NA TRZASKEM Iz knjiške spominov

BORO BOROVIC: POLOŽAJ IN PERSPEKTIVE NASEGA KMETIJSTVA Intervju s Petrom Vajcem

DUSAN DOLINAR: ROBERT STRANGE McNAMARA Portret tedna

BOGDAN POGACNIK: ČETRT STOLETJA PO VIHARJU Pogovor z Matejem Borom

EUGEN-GEZA POGANY: VRHUNEC IN KONEC SLAVNOSTNIH IGER Szaburški festival

ANATOLIJ BLAGORAVOV: DESET LET VESOLJSKE DOBE Ob kongresu mednarodne astronavične zveze

MISA GRČAR: DISAVE »DISEČE MORSKE OZINE« Z obiska v Hongkongu

Ivan Regent:

Leto enaindvajseto na Tržaškem

Odlomek iz spominov

V ljubljanski Cankarjevi založbi pripravljajo za tisk »Spomine« pokojnega Ivana Regenta. Ivan Regent je posebej značilna kontinuiteta slovenskega delavskega gibanja. Že leta 1902 je postal član jugoslovanske socialno-demokratske stranke v Trstu, leta 1914 je bil predsednik izvršnega odbora in po letu 1919 sekretar vodstva italijanske socialistične stranke. Po ustanovitvi komunistične stranke Italije - »razkol na livornskem kongresu socialnodemokratske stranke je bil neogiben«, pravi v svojih »Spominih« - je postal sekretar njenega pokrajinskega vodstva za Primorsko. Pozneje je delal v Ljubljani, pred monarhistično oblastjo se je moral umakati v tajno, dolga leta je delal pri Rdeči pomoči v Moskvi, po vojni je v domovini opravil pomembne politične posle - življenje Ivana Regenta je bila dolga, nepretrgana veriga revolucionarnega delovanja, polnega dramatičnih dogodkov, uspehov, porazov, negotovosti in zmagoslavlja. Knjiga spominov vestno beleži vse postaje revolucionarjeve poti in je pomemben prispevek k zgodovini delavskega gibanja pri nas. Iz rokopisa »Spominov« objavljamo danes odlomek, ki opisuje kongres italijanske socialistične stranke leta 1921 v Livornu, politični položaj na Primorskem po ustanovitvi komunistične stranke in potek parlamentarnih volitev tega leta, ki so bile že v znamenju nastopajočega fašizma.

Z naglico se je bil dan kongresa Socialistične stranke Italije. Za ta kongres sta se vneto pripravljali med slovenskimi in hrvaškimi socialisti dve frakciji. Kolikor se spominjam, odkritih zastopnikov reformistične frakcije med slovenskimi in hrvaškimi socialisti ni bilo, dasi bi dr. Turno in sodruška Stofa lahko imeli za reformistične, čeprav sta nastopala kot maksimalisti. Na kongresu se je pri glasovanju o frakcijskih dnevnih redih nekaj slovenskih delegatov vzdrazilo glasovanja, ne da bi bili povedali zakaj. Ni izključeno, da so bili nagajeni na reformistično stran, pa tega niso upali povedati.

Kongres v Livornu

Strankin kongres je bil v Livornu od 15. do 21. januarja 1921. Komunistično Internacionalo je na tem kongresu zastopal bolgarski komunist Risto Kabakchev. Svoj pozdravni govor in zelo obsežno pismo izvršnega komiteja komunistične Internacionale je čital v francoskem jeziku. Ker ni francosčina ni šla gladko in ker je bilo treba pismo sproti prevajati v italijansko, je kmalu vzel pismo v roke sodrug Serrati, ki je francosko pismo sproti prevajal v italijansko.

Pismo je bilo dolgo in v njem so bili jasno povedani predlogi izvršnega komiteja III. Internacionale, ki jih je bilo treba sprejeti ali pa odkloniti.

Ves čas, od začetka pa do konca pred razpravo dnevnega programa, so delegati diskutirali o vprašanju, ali naj sprejmemo predloge III Internacionale ali ne. Med predlogi so bili poleg drugih tudi tisti: izključitev reformistov iz socialistične stranke in sprememba strankinega imena iz socialistične v komunistično.

Ce se je morda dalo razpravljati o spremembi strankinega imena, pa ni bilo mogoče razpravljati o usodi reformistov v socialistični stranki. Namen III. Internacionale ni bil napaden. Hotela je v Italiji ustvariti homogeno revolucionarno stranko, kar Socialistična stranka Italije ni bila, in dokler je imela v svojih vrstah reformiste, tudi ni mogla biti. Stališče komunistične Internacionale je opravljalo dejstvo, da je v Italiji vladala po vojni precejšnja brezposelnost, da je italijanski kapitalizem močno prizadel in izkoriščal industrijske in kmečke delavce, prav tako pa tudi malomeščanstvo, in da je vse to ustvarjalo v Italiji pogoje za revolucijo. Revolucionarno vrenje je bilo po vojni v nekaterih ključnih evropskih deželah zelo močno in bi nedvomno dobilo krepko spodbudo v socialistični revoluciji v Italiji. Začetek pomena in zato se ni smelo čuditi zahtevi komunistične Internacionale, da izključimo reformiste iz Socialistične stranke Italije, saj so samo zavirali revolucionarni razplet.

Po petih dneh diskusije je kongres glasoval o treh resolucijah, in sicer o resoluciji komunistične frakcije, ki sta jo predložila Bordiga in Terracini, o resoluciji maksimalistične frakcije, ki jo je zastopal predvsem Serrati, in o resoluciji reformistične frakcije, ki jo je zastopal predvsem Turati. Komunistična resolucija je dobila 56.783 glasov, maksimalistična resolucija 98.028 glasov, reformistična pa 14.685 glasov.

Po izidu glasovanja je sodrug Bordiga 21. januarja izjavil, da komunistom, ker maksimalisti nečisto izključijo reformistov iz stranke, ne preostane nič drugega, kakor da zapustijo kongres, odnesejo s sabo rdečo zastavo in ustanovijo komunistično stranko. Nato smo komunistični delegati zapustili gledališče Goldoni, kjer je kongres za sedel, in v spredu, pojoč Internacionalo, šli v gledališče San Marco, kjer je bil potem ustanovni kongres Komunistične stranke Italije.

Na tem kongresu, ki mu je predsedoval zastopnik Internacionale Kabakchev, je bil izvoljen prvi Centralni odbor Komunistične stranke Italije. Vanj so bili izvoljeni: Bruno Fortichiar, Amadeo Bordiga, Luigi Repossi, Francesco Misiano, Nicola Bombacci, Antonio Gramsci, Luigi Polano, Umberto Terracini, Egido Gennari, Parodi, Ludovico Tarsia, Giuseppe Bellone, Ruggero Grieco in Cesare Sessa.

Juljska krajina je oddala na kongresu Socialistične stranke Italije za komuniste 4462 glasov, za maksimaliste 3286 glasov, za reformiste pa 30 glasov. Komunističnih glasov bi moralo biti okrog tisoč več, toda fašisti in policisti so onemogočili priti na kongres nekaterim, predvsem istrskim delegatom, ki bi bili prav gotovo glasovali za komunistično resolucijo.

Ločitev je bila neogibna

Komunisti so menili, naj bi razdelili strankino premoženje, predvsem časopise tako, da bi dobila časopise v vsaki pokra-

jini tista frakcija, ki je imela v tisti pokrajini večino. Komunistična frakcija je dobila večino samo v Juljski krajini, zato sta prila »Deloe in »Il Lavoratore« v naše roke. Če upoštevamo, da so socialisti dobili svoje glasove skoraj izključno v italijanskih krajih Juljske krajine, lahko rečemo, da so bili komunistični glasovi Juljske krajine na kongresu Socialistične stranke Italije v Livornu večinoma slovenski in hrvaški.

Do razkola v socialistični stranki Italije je prišlo v trenutku, ko je bila potrebna v Italiji največja enotnost proletariata. Danes se večkrat sprašujem, ali je bilo res treba, da so se komunisti ločili od maksimalistov, ali ne bi bilo morda bolje, če bi bili ostali v socialistični stranki in se v njej borili za večino, za to, da bi uveljavili svoje zamisli, in ali ne bi bilo bolje, če bi maksimalisti glasovali za izključitev reformistov iz stranke in se pridružili komunistom.

Položaj v Italiji tedaj ni bil več naklonjen kakršnemu koli revolucionarnemu gibanju, fašisti so bili že močni in so iz dneva v dan krepili svojo organizacijo. Napadi fašistov s pomočjo agrarcev, kapitalistov, volkskraj in krome na delavsko gibanje so bili čedalje pogostejši in močnejši. Komunistična partija pa je bila nova in se je morala organizacijsko za boj proti fašizmu in kapitalu še usposobiti, dasi je bila ideološko neprimerno bolje pripravljena za to boj kot socialistična stranka.

Ce vse to premislimo, bi lahko prišli do zaključka, da so komunisti izbrali najtežje trenutke za ločitev od socialistične stranke. Vendar je bila ločitev neogibna, in naj danes sodim o tem kakor koli in na podlagi kakršnih koli dejstev, ki niso v prid razkolu, je bil razkol vendarle neogiben. Socialistična stranka Italije je imela za člane enotno izkaznico, toda izkaznica ni bila znak enotnosti. To je veljalo za vse kraje stare Italije.

V Juljski krajini se v slovenskem in hrvaškem delavskem gibanju ni skoraj nič spremenilo. Za slovenske in hrvaške socialistične sekcije je bilo po kongresu v Livornu čisto dovolj, da so na svojih sedežih izobesile tablico »Komunistična stranka Italije«. Vse drugje je bilo v italijanskem delu Juljske krajine. Socialisti so tu le dobili nad tri tisoč glasov, ki pa so bili večinoma italijanski. Vendarle se je ogromna večina delavstva tudi v italijanskih predelih Juljske krajine nagajala h komunistični stranki.

Po kongresu v Livornu se ni zgodilo v slovenskih in hrvaških socialističnih sekcijah nič takega, kar bi bilo omejevalno vredno. Med italijanskimi sodrugi v Trstu, v Istri in na Gorškem pa je za žalost prišlo do pretepop. Odnosi med nekdanjimi prijatelji in sodrugi niso bili dobri, med italijanskimi člani socialistične stranke in člani komunistične partije so se bili bojevitosti, ki so se včasih spremenili v pretepop. Mene samoga so socialisti dvakrat napadli s takim orožjem, proti kateremu se je bilo treba zares braniti. Med slovenskimi člani socialistične stranke in kasnejše komunistične partije pa ni prišlo nikdar do pretepop in tudi ne do medsebojnih zalitev.

Nereprezentativni pokrajinski odbor

Položaj v delavskem gibanju v Juljski krajini, predvsem v Trstu, je bil žalosten, navzlic temu da je dobila stranka na kongresu v Livornu večino. V komunistične vrste ni pristopil noben intelektualec, če izzema mem Tuntarja, Gasvoda, Srebrničja in nekatere učitelje Pokrajinski odbor komunistične partije za Juljsko krajino, ki je bil izvoljen kmalu po livornem kongresu, ni bil prav nič reprezentativen in tudi ne delaven. Predsedoval mu je Giuseppe Tuntar, tedanjaj ravnatelj okrajne bolnišnice blagajne v Gorici. Imel je skrajno napako in je zato pogosto dobival injekcije morfija. Da bi si lajšal bolečine, je užival konjak in verjetno tudi druge žgane pijače. Zaradi bolezi in pijače je bil zelo razburjiv, nezaupljiv in nagajen. Ostali odborniki so bili: Giovanni Gasvoda, Antonio Juraga, Eliseo Guscich, Jurizta, Klun in Srebrnič, ki se je v odboru edini priznaval za Slovenca.

Razen Srebrničja ni bilo v odboru nobene druge, ki bi bil sposoben trezno misliti. Ostali odborniki so bili le izvrševalni nalog, ki jih je dnevno pošiljal Bordiga. Kako zelo je bil odbor nesposoben, kaže njegovo ravnanje med volitvami delegatov za kongres delavskih konsumnih združenj za Trst, Istro in Furlanijo leta 1921 ali 1922.

Ceprav na žalost nismo imeli med strankinimi člani sposobnih ljudi za vodstvo za drug, ki so bile do tedaj v rokah sociali-

stične stranke, je odbor sklenil napovedati boj socialistični upravi zdrug in predlagati za novo upravo član komunistične partije. Ker je bila socialistična uprava za drug dobra, ji ni bilo kaj očitati, zato pa so ji v volilnem boju očitali stvari, ki se bile smešne. Tako so ji npr. očitali, da odborniki na sejah pijejo kavo, da imajo v različnih skladiščih mačke itd. V položaju brez izhoda je odbor za volitve v zadrugo za združeni shod, ki je bil sklican na Greti, objavil v »Il Lavoratoreju« vabilo na snod s pozivom, naj pridejo ljudje na shod obojeni, zaradi česar je policija dovolila ostati na shodu samo starejšim socialistom, vse komuniste pa je s shoda odstranila, poleg drugih tudi mene, ki bi moral na shodu govoriti. Zaradi tako nespametnega vodenja propagande za združeni shod so seveda pri volitvah zmagali socialisti. S takim načinom vodenja agitacije za volitve se nisem mogel strinjati in sem se zato precej sporekel s člani volilnega odbora.

Ker so socialisti izvedeli, da se ne strinjam z načinom komunistične volilne agitacije, so mi prišli groziti; zahtevali so, da moram podpisati že pripravljeno izjavo, v kateri je bilo zapisano, da se ne strinjam z načinom komunistične agitacije. Izjave seveda nisem hotel podpisati, rekel sem, da bom svoje poglede na to agitacijo že sam razčistil s komunistično partijo, ne bom pa jih s socialisti. Socialisti so me nato počakali pred bolniško blagajno in me nameravali pretepopi. Ko pa sem jim povedal, da bom telefoniral po zaščito komunistični mladini, so odšli.

V slovenskem delu Juljske krajine smo imeli to veliko srečo, da je vstopil v komunistično partijo ves prejšnji socialistični srednji kader; tisti srednji kader, ki je

močno prispeval k razmahu socialistične misli in socialistične organizacije v slovenskih delih Juljske krajine, je ostal zvest partiji in mirno ter brez hrupa nadaljeval svoje delo.

Hkrati moram priznati, da je bilo delo v komunistični partiji nedvomno težje kot v socialistični stranki. V Juljski krajini in po vsej Italiji so bili komunisti in njihove organizacije prava tarča fašistov. Kmalu po livornem kongresu so fašisti zažgal ti-skarno listov »Il Lavoratore« in »Delo«, tako da lista nista mogla izhajati dolge mesece, kajti nobena zasebna tiskarna ju ni hotela tiskati. Ena številka »Deloa« je izšla v Gorici v tiskarni Paternelli leta 1921 v času državnozbornih volitev. Številki je bil dodan kot priloga volilni progias partije, ki je bil priklonen za Juljsko krajino.

Parlamentarne volitve

Za državnozborna volitve, ki so se bile žale, smo se pripravljali komunisti, še bolj pa mislim fašisti. Prvi Pokrajinski odbor za Juljsko krajino se je moral po požigu tiskarne spraviti na delo, da bi iz razbitih treh rotacijskih strojev sestavili vsaj enega novega ter našel prostor, v katerem bi mogli urediti tiskarno za oba lista. To je trajalo tako dolgo, da je bila komunistična stranka še med državnozbornimi volitvami 1921. leta brez lista. Nalogo ureditve tiskarne je novi odbor rešil zelo dobro, toda to

Generalni konzul ZSSR

Nekega dne leta 1924 sem gredel v urad v časopisu bral, da se je v Trstu ustanovil generalni konzulat ZSSR. Hkrati z ustanovitvijo je prispel seveda generalni konzul, ki se je začasno naselil v enem izmed tržaških hotelov.

Ce dan sem na vso stvar še pozabil. Ob treh popoldne sem se vrnil domov. Ze na vratih me je žena zadržala.

»Pa, je dala žena prst na usta in rekla: »Regent, nekdo te čaka.«

»Kdo?«

»Noče povedati, kdo je in po kaj je prišel, pa tudi odgovarjati ga ne morem.«

»Bomo videla, sem rekel, pritisnil na kljuko sobnih vrat in vstopil.

»Bodi previdna, je utegnila še zasepajati žena.

Prvi pogled, ki sem ga vrjel na gosta, mi je gonil, da utegniti biti uradno običenje starejši človek kak agent, ki je prišel k meni s kdo ve kakšnimi nameni. Neznane pa je ob mojem prihodu vstal, se uglasno priklonil in se predstavil:

»Generalni konzul v vašem mestu - Goldenberg.«

»Ne boš kaše pihal z menoj, prijatelj, sem prvi hip pomislil, vendar, kot zahteva lepo vedenje, sem tudi pobebral svoje ime in hočeš nočeš izrekel svoje čestitke nad njegovim imenovanjem. Beseda je dala besedo in v sila opreznem pogovoru z moje strani je preteklo precej časa. Goldenberg je med svojim pogovorom izrazil praznino in rekel:

»Zdi se mi, tovariš Regent, da ne verjamete, da sem generalni konzul v Trstu.«

Se preden sem utegnul v mislih poiskati vkladno frazo, je Goldenberg že nadaljeval:

»Kaj niste dobili nobenega pisma, v katerem ste pooblašeni za mojega svetovalca?«

Tega nisem mogel verjeti, pa tudi pis ma nisem dobil in zato sem gladko rekel, da o vsej stvari nimam pojma.

Ko je Goldenberg opazil, da sem do njega še naprej nezaupljiv, je storil naj-

IVAN REGENT V TRŽASKIH LETIH

je bila tudi edina naloga, ki jo je Pokrajinski odbor rešil.

Sestanki so bili čedalje redkejši, deloma zaradi fašističnih napadov, deloma zaradi neaktivnosti pokrajinskega odbora. Kar pa je bilo najbolj žalostno, pa je to, da je zlasti med Italijani prenehala vsakršna ideološka in teoretska vzgoja proletariata. Prav tako pa je bilo tudi v vrstah slovenskih komunistov. Za delo med slovenskimi komunisti, točneje, za shode, predavanja in za večje sestanke, sva bila na razpolago samo Jože Srebrnič in jaz. Srebrnič se je moral osredotočiti predvsem na Gorško, jaz pa na Trst, gorenji Kras, Kranjsko do Postojne in Istro. Vendar so bili najini obiskovalec po deželi nujno zelo redki. Organizacija in agitacija sta bili odvisni predvsem od okrožnic, ki smo jih pošiljali deloma iz Trsta, deloma iz Gorice ali bolje rečeno iz Solkana, kjer je Srebrnič stanoval, ter od lege števila strankinih zaupnikov (aktivistov).

Poglavitna naloga pokrajinskega odbora v letu 1921 so bile državnozborna volitve za italijanski parlament. To je bilo prvič, da je Juljska krajina volila svoje poslance za italijanski parlament. To je povzročilo, da so se fašisti in z njimi vse italijanske stranke, razen socialistične, združile v boju proti komunistom.

Zlasti Trst je moral pri teh volitvah dokazati, da je ne samo italijansko mesto, marveč tudi mesto, naklonjeno Italiji. Boj pa je bil še silnejši, ker so morale te volitve dokazati tudi, da niso italijanska le Trst in obrežna mesta, marveč da je italijanska vsa država in da ni komunistična in tudi ne slovensko-narodna. Med volitvami in tudi kasneje je prišlo v Trstu in v vsej Juljski krajini do krvavih dogodkov. (O fašističnih nastopih v času parlamentarnih volitev pišem podrobneje v svoji knjigi »Poglavja iz boja za socializem«, I. knjiga.)

Dravnozborna volitva so potekale po starem volilnem zakonu. Vodstvo komunistične partije Italije je natočilo pokrajinskiemu vodstvu Juljske krajine, naj v Trstu kandidira s preferenčnim glasom Nicola Bombaccija, na Gorškem pa prav tako s preferenčnim glasom Giuseppe Tuntarja, sam pa sam kandidiral v gorškem in istrskem volilnem okraju, toda brez preferenčnega glasu. Dejstva, da so bili v Juljski krajini komunistični volilci večinoma Slovenci in Hrvatje, pa tedanjaj centralni odbor Komunistične partije Italije ni upošteval. Komunisti so dobili pri volitvah v Juljski krajini nekaj nad dvajset tisoč glasov in oba, Bombaccija in Tuntar, sta bila izvoljena.

Nekaj tednov pred volitvami je iz Trsta prišel v Idrijo učitelj Ferdo Godina, ki je tu dobil mesto ravnatelja konzumne zadruge. V zadrugo je začel kmalu uvajati novosti, ki bodo na dnevnem redu šele potem, ko bomo prišli do komunistične družbe, kjer ljudem ne bodo več delili dobrin po zaslugi, marveč po potrebi. V Idriji je hotel med drugim odpraviti tudi denar: delavci z ravnatelja naj bi namesto denarja dobivali po sebnia nakazila za živila in druge potrebnosti. Ob volitvah je prepovedal ogromno večino idrijskih delavcev, da niso šli voliti, prepričeval pa jih je tudi, da je neumnost pošiljati komuniste v parlament. Ko je pokrajinski odbor za to izvedel, me je še pred volitvami poslal v Idrijo s posebnimi pooblastili. Ker me idrijski delavci niso hoteli poslušati in so vztrajali pri sklepu, da ne bodo šli voliti, sem idrijsko sekcijo razpustil in z nekaterimi tovariši ustanovil sicer majhno, a novo partijsko sekcijo.

Po volitvah 1921. leta je policija v Juljski krajini že začela preiskovati stanovanja komunistov. Od tedaj pa do 1927. leta, ko sem odšel v Ljubljano, sem imel sam toliko preiskav, da si jih vseh nisem niti zapomnil. Večših sem imel celo po dve preiskavi na dan, eno zjutraj, drugo popoldne. Policijski agente so ustavljali komuniste tudi na cesti, jih povabili v kakšno vežo in jih tam preiskali. Če je policija našla pri njih preiskavah in aretacijah relativno malo materiala, se moramo zahvaliti predvsem policijem, ki se niso zavedali, da so z večnimi preiskavami sami opozarjali komuniste, naj bodo oprezni in naj ne nosijo s seboj obremenilnega materiala.

Leta 1922 so bile občinske volitve v vseh občinah Juljske krajine. Položaj je bil tedaj tak, da smo le s težavo prišli med volitve. V Trstu je partija predložila toliko kandidatorov, kolikor je bilo treba izvoliti občinskih svetovalcev. Delavstvo je bilo dvaindvajsetega še vedno pripravljeno glasovati za komuniste, čeže pa je bilo dobilo volilne kandidiate, še težje pa zaupnike, ki bi pristopovali volitvam; zaradi tega so morali vodilni komunisti prevzeti na voličih mesta zaupnikov. Na pretnih voličih so fašisti kratko in malo zapodili komuni-

stične zaupnike ali pa onemogočili delavcem in vaščanom udeležbo na voliču ter se posluževali še drugih sredstev, da bi dokazali, da je vsa pokrajina ne je italijanska, marveč tudi fašistična.

V Trstu je bila izvoljena ena tretjina komunističnih svetovalcev, dve tretjini, to je večino, pa so dobili italijanski liberali, ki so se bili povezali s fašisti. Proti komunistom so se borili italijanski liberali, fašisti, socialisti in italijanski republikanci, ki so bili prepričani, da bodo dobili manjšino v tržaškem občinskem svetu, to je vsaj tretjino svetovalcev. Republikanke so pri volitvah verjetno podprli tudi fašisti in italijanski nacionalisti, ki bi radi imeli mesta nacionalistični občinski svet. Pri teh volitvah sam bil na komunistični listi izvoljen za občinskega svetovalca.

Zgodovinska seja občinskega odbora

Prva seja občinskega sveta, ki je bila kmalu po volitvah, bo ostala v zgodovini tržaškega političnega življenja nepozabna. Majhna dvorana občinskega sveta je bila polna in polna je bila tudi galerija. Sejo je začel tedanjaj tržaški vladni komisar Antonio Mosconi. Komaj se je pojavil na govorniškem tribuni in odprl sejo z besedami: »...končno osvobodimo in za vedno italijanski Trst.« so vsi v dvorani razen komunistov vstali in v parterju in na galeriji so začeli plaskati in klicati »Živela Italija!« Aplavz je trajal nad pol ure. Ves čas manifestacije smo komunistični svetovalci mirno sedeli z rdečimi nageljni in gumbičarji, fašisti in italijanski socialisti so nam pretliš peshmi, zahtevali, da vstanemo in se pridružimo ovacijam Italiji. Ko grožnje niso nič pomagale, so začeli pljувati na nas in nas obkladati z najrazličnejšimi povskami, med katerimi je bila najnavednejša in najštevilsjša: »Kaj imate, da ne izdajate domovine in sciavi!«

Psiovka, da smo izdajali domovine, nam komunistom ni delala nobenih pogravic in je nismo smatrali niti za žalitev. Spopetka kot socialisti, kasneje kot komunisti smo izdali ne vem koliko domovin - avstrijsko, jugoslovansko, slovensko in sedaj še italijansko; kot izdajalci domovine smo imeli socialisti in komunisti na razpolago dobeseda toliko domovin, kolikor smo jih hoteli izdati. Kakor prej med našo agitacijo in propagando ter med našim pisanjem članok nismo nikdar resno jemali takih povskov, tako se tudi sedaj nismo menili za povske, ki so se kar križale v zraku, ko so letele na nas. Gorje bi bilo, če bi se ustriali povski tisti, ki so bili in so prepričani, da je njihovo delo konec koncev vendarle namenjeno narodu, a v njem predvsem delovnim ljudem.

Italijanski nacionalistični hrap v sejni dvorani tržaškega občinskega sveta je trajal tako dolgo, dokler se šešiča zastopnikov komunistične mladine, ki smo jih dali dovolilnice za obisk seje, ni zganila in začela peti bojevito komunistično pesem. Takoj, ko so začeli po dvorani odmevati glasovi te pesmi, so se publika in z njo nekomunistični svetovalci preplasil in zapustili dvorano, vsi prestrašeni in prepričani, da bodo komunisti začeli metati bombe, katerih seveda nismo imeli.

Manifestacija tržaškega italijanstva v dvorani tržaškega občinskega sveta ni bila samo tisti dan, marveč se je ponovila tudi na naslednjih sejah občinskega sveta, dokler se niso končno italijanski nacionalisti in fašisti vdali v usodo, ki jih je prisilila sedeti v isti dvorani skupaj s komunisti. S tem seveda ni rečeno, da so nas pustili pri miru. Po vsaki seji občinskega sveta, na katero so nas redno spremljali mladi komunisti, so za nami komarali fašisti, misleč, da nas bodo prestrašili. Fašisti so namreč že začeli v nastilem najnižje vrste. Tako je leta 1923 fašist pred tržaško občinsko palačo ustrelil občinskega svetnika Odorica Visintinja, ko se je ta zvečer mirno vračal z dela domov. Nekaj dni zatem so fašisti vdrli v stanovanje sodruka Maria Beretta, ga ukradli mater in v bližnjem gozdu ubili. Enako usodo so namenili tudi komunističnemu občinskemu svetovalcu sodrugu Ribariću. Le svoji prisotnosti duha se ima Ribarić zahvaliti, da je v trenutku, ko so ga pripeljali na kraj, kjer so ga hoteli ubiti, skočil s kamnom in zbežal.

Navedel sem te tri primere, ki seveda niso edini, ki pa zgodovino pričajo, da je bilo življenje komunistov, posebej se komunističnih mestnih svetovalcev, nenohno v nevarnosti.

Otroško varstvo med vprašaji

Pred javno razpravo o novem sistemu delitve otroškega dodatka

Po sprejemu novega zveznega zakona o financiranju nekaterih oblik družbenega varstva otrok so dobile republike pooblastilo, da s svojimi predpisi podrobno uredijo nov sistem dodeljevanja otroškega dodatka in financiranja nekaterih drugih oblik otroškega varstva.

Osnutek bo oktobra pripravljen za javno razpravo, že ob prvih tezah in obravnavanju letih pa se je pokazalo, da je na tem področju še veliko odprtih vprašanj, za katere bi radi našli tako rešitev, da bi otroško varstvo z nekaj hitrejšimi koraki začelo dohajati druga področja razvoja.

Z začetkom leta so bile sprejete nekatere omejitve pri prejemanju otroškega dodatka. Razprav okrog te spremembe je bilo razmeroma malo, zakon hitro sprejet, novi zvezni zakon pa nam je ob tej spremembi na slabše zagotovil obet za nekaj boljše: del denarja iz sklada otroškega dodatka naj bi v bodoče po republiških predpisih uporabljali za otroško varstvo v širšem smislu, za razširitev vzgojno-varstvenih ustanov in uveljavitev drugih oblik splošne družbene skrbi za otroke.

Rekli smo, da predstavlja glede na porast osebnih dohodkov otroški dodatek tako majhen del družinskega dohodka, da se ne bo veliko poznalo, če bo dodatek nekaterim znižan ali celo ukinjen. Družinam z otroki bi veliko bolj prav prišlo, če bi končno s stalnim skladi dobili denar, da bi nekoliko razširili razne oblike otroškega varstva.

Številke, ki bijejo plat zvona

Vse kar je v zvezi z otroškim varstvom, sodi na žalost v tisto poglavje našega raz-

voja, ki je prav na dnu. Običajni smo v mrtvem kotu poraznega dodatka: v dnevnem varstvu je tako v predšolskih ustanovah kot v celodnevem bivanju otrok na šoli komaj 4 odstotke otrok do 15 let starosti ter smo s tem na zadnjem ali predzadnjem mestu v Evropi. Temu nasproti stoji številka, da je med zaposlenimi v Sloveniji skoraj 40 odst. žensk ter je v mestih ter nekaterih industrijskih središčih že več kot 60 odst. družin, iz katerih so zaposleni vsi odrasli družinski člani. S tem smo na drugem ali tretjem mestu na svetu.

Kolikor je območij v Sloveniji, kolikor krajev in posameznih družin, toliko različnih težav vznikata tam, kjer hodita v službo in na delo oba roditelja, pa so doma majhni ali večji otroci. Nelzerno veliko vrsto denarja bi morali imeti, če bi hoteli v obliki otroškega dodatka dati za otroke direktno družinam toliko denarja, da bi vsake zase urejeval težave varovanja in vzgoje otrok v času, ko so stari na delu.

Prav zaradi tega se je politika odločnice preusmerila od otroškega dodatka na širše otroško varstvo.

Dodatek je in ni

V zadnjih desetih letih je realna vrednost otroškega dodatka veliko izgubila na svoji vrednosti, kar najbolj nazorno prikazuje razmerje tega dodatka do povprečnega osebnega dohodka. Še v letu 1953 je pomenil poln znesek otroškega dodatka za enega otroka okrog 30 odst. povprečnega osebnega dohodka, deset let kasneje le še 10 odst. in lani le še nekaj nad 5 odst. povprečnega osebnega dohodka. Nominalna vrednost otroškega dodatka se je v teh letih le počasi večala, porast nominalnih osebnih dohodkov pa zelo hitro.

Družine z višjimi osebnimi dohodki torej res niso čutile posledice znižanja otroških dodatkov, skoraj lahko rečemo, da tudi popolne ukinitve dodatka ne, na slabšem pa so bile družine z nižjimi osebnimi dohodki.

Število upravičencev do otroškega dodatka in število otrok, za katere se otroški dodatki izplačujejo, se je na osnovi ostrejšega cenzusa po prvih podatkih zavoda za socialno zavarovanje znižalo takole: konec lanskega decembra je bilo upravičenih prejemnikov otroških dodatkov v Sloveniji okrog 184.500, in ti so dobivali dodatek za okrog 31.000 otrok. Po uveljavitvi otroških predpisov je bilo konec maja na otroški dodatek upravičenih še 131.400 upravičencev, ki so prejeli dodatke za 244.700 otrok.

Kot rečeno, že ob zadnji spremembi zakona o pogojih za prejemanje otroškega dodatka nismo posegli globlje v analizo družbenih posledic takega ali drugačnega cenzusa, takih ali drugačnih omejitev. Tudi pri pripravi novega zakona o financiranju raznih oblik otroškega varstva verjetno ne bo težiče na dilemah, ali naj višino otroškega dodatka nekoliko povečamo, cenzus, ki določa upravičenost do prejemanja dodatka, nekoliko omilimo ali ne. Tudi če bi bile sprejete nekatere spremembe, bistveno obsega ne bodo spremenile. Samo taka odločitev namreč zagotavlja, da bi bilo iz prispevkov, kot jih bo določil republiški zakon delovnih organizacij, mogoče oddvojiti po izplačilu otroških dodatkov del sredstev za druge oblike otroškega varstva.

Kje bo denar za otroško varstvo?

Če bo z novim zakonom določena 2-odstotna prispevna stopnja, bi imeli v Sloveniji na razpolago 4.854 milijonov starih din. Če bi upoštevali malenkostno zvišanje otroškega dodatka, če bi ukinili depresijo, ki sedaj še velja in ki prizadene družine z večjim številom otrok in če bi malenkostno omilili cenzus, bi po izplačilu otroških dodatkov za potrebe razvoja otroškega varstva ostalo okrog 988 milijonov starih din ali komaj nekaj nad 5 odst. Te podatke posnemamo po gradivu republiškega sekretariata za zdravstvo in socialno varstvo, ki pa bo pred javno razpravo še izpolnjeno s finančnimi analizami še nekoliko korigiranih razmerij, tako da bodo razvidni tudi računski finančnega položaja, če bi za izplačilo otroškega dodatka porabili 90 odst. in za širše varstvo otrok 10 odst. skupnih sredstev.

Na prvi pogled denarna vsota, ki naj bi bila prihodnje leto na razpolago za razvoj otroškega varstva, ni velika. Njen pomen pa povečuje dejstvo, da je kljub vsemu znatno večja od zneskov, ki smo jih v minulih letih namenjali za otroško varstvo, dejansko finančno vrednost pa ji povečuje tudi že ustaljena in uveljavljena navada, da institucija, ki dobi denar iz takega sklada, doda še lastna sredstva najmanj 1:1, velikokrat pa celo še znatno večji delež.

Tisti, ki so zainteresirani za razvoj otroškega varstva — stari, delovne organizacije, krajevne skupnosti, občinske skupščine in republika — bodo dobili s takim skladi zvezni, ki naj bi se dodatno udeležilo lastnih finančnih sredstev premaknil ustanavljanje vzgojno-varstvenih ustanov in uveljavljanje drugih oblik otroškega varstva s sedanje mrtve točke. Ostane vprašanje, o katerem naj bi odločala predvsem tudi javna razprava, kje naj bi se formalni sklad za otroško varstvo, ki je namenjen za otroke dodatke, je nedvomno republika, vprašanje pa je, ali naj za preostali del sredstev za otroško varstvo formiramo skupen nacionalni sklad ali skladi pri občinskih skupščinah.

V prid prvemu govori morda težnja, da vsaj v prvem obdobju ne bi preveč razdrobili sredstev, temveč čimbolj smotno ustvarili materialno bazo otroškega varstva, razširili mrežo otroških ustanov. V prid drugemu pa govori dejstvo, da manjša skupnost bolj natančno ve, kaj potrebuje za ureditev svojega otroškega varstva, da gospodarjenje z denarjem doma spodbuja pripravljenost lastne soudeležbe in širše roke pri dodeljevanju dodatnih sredstev za razvoj otroškega varstva.

Pretehtati bo treba oboje, dilem je veliko, otroško varstvo pa je po sedanjih podatkih v nudi zagati s svojim nizkim odstotkom otrok, ki uživajo varstvo raznih ustanov, v položaju, ko je vedno več družin, kjer sta zaposlena oba roditelja.

MARIJA NAMORS

Kaj je pokazala anketa?

Zvezni zavod za urbanizem je svoje študije oprl tudi na urecju široko anketo, s katero je zajel 1623 lastnikov privatnih hiš v raznih mestih širom po Jugoslaviji. Ko so v anketi sprejeli vseh 1623 zasebnikov, so ugotovili marsikaj zanimivega.

Med drugim to, da si pri nas zidajo privatne hiše predvsem ljudje z razmeroma nizkimi osebnimi dohodki. Največ je bilo tistih, ki zaslužijo mesečno okrog 80.000 S din (31,8 odst.) oziroma do 110.000 (21,0 odst.). Res dobro situiranih družin, v katerih je dohodek večji kot 250.000 S din, je v anketi komaj 2,8 odst. Zanimivo je tudi, da ima večina lastnikov zasebnih hiš vsaj dva ali celo tri otroke in da si hiše pri nas zidajo večji del kvalificirani industrijski delavci (37,3 odst.) oziroma visoko kvalificirani (8,9 odst.) in polkvalificirani delavci (17,9 odst.). Nadalje je anketa jasno pokazala, da to obliko stanovanjske graditve spodbuja še vedno občutno pomanjkanje stanovanj v mestih (povprašujejo po stanovanjih je znatno večje kot ponudba) in tudi stalno naraščanje cen za stanovanja v blokih. Zanimivo je tudi, da je samo 30,6 odst. anketiranih zaposlenih za stanovanje v svoji delovni organizaciji, več kot polovica sploh nikjer ni vložila prošnje. Anketa je tudi pokazala, da si zelo visok odstotek zidava privatno hišo počasi, več let, po etapah, in sprva vložijo vanjo dokaj skromna sredstva. Večina se takoj, ko je hiša pod streho, vseli le v eno ali dve sobi in potem postopoma, čez nekaj let, hišo počasi popolnoma opremi.

Ekonomske nelogičnosti

Seveda je anketa opozorila tudi na vrsto problemov in ekonomskih nelogičnosti, ki jih v razvitih deželah ne poznajo. Prav zaradi takih proslavij, ki jih reforma že odpravlja, je v mnogih primerih realna cena individualne hiše veliko višja.

Anketa je pokazala, da je kar 944 lastnikov hiš (od 1623) dobilo zemljo brezplačno (nacionalizirano zemljišče ali lastništvo že pred vojno). Samo 43 lastnikov hiš je za kvadratni meter površine plačalo več kot 2000 starih dinarjev, večina pa je kvadratni meter plačala od 200 do 1000 S din, kar je za današnje razmere že smešno nizka cena. Tudi krediti, ki so jih lastniki hiš najeli v bankah, so res skromni, saj je večina zaposlila le za 2 milijona S din posojila. Komaj 23 lastnikov hiš je zaposlilo za resnično posojilo (več kot 6 milijonov S din).

IGOR PRESERN

Kdo zida zasebno hišo?

Nekaj zanimivosti o klasični zasebni hiši pri nas in v tujini

Skoraj po vsem svetu, zlasti pa v razvitih državah, si zasebna enodružinska hiša, ki je največkrat nizka (prtilična ali največ enonadstropna), tudi v mestih in industrijskih središčih vse bolj in bolj utirata pot.

Pri nas je stanovanjska reforma dala privatni enodružinski hiši pravočasno razmah, tako da množični rast zasebnih hiš vse bolj spodbuja stanovanja v velikih blokih in stolpnih.

Prav zato je tudi za širšo javnost zanimiva precej izprta (in pravzaprav prva) kompiksna študija o nizki stanovanjski gradnji v naših mestih, ki jo je pripravil zvezni zavod za urbanizem, komunalna in stanovanjska vprašanja v Beogradu.

Mnenja o privatni in nizki enodružinski hiši so tako med laki kot strokovnjaki vedno močno deljena. Marsikdo obravnava to obliko človekovega bivanja tudi precej enostransko, hodisi da upoštevajo zgolj ekonomske vidike in pri tem zapostavljajo mnoge druge (sociološke, psihološke, tehnično-funkcionalne, urbanistične) ali pa obratno — da zakone ekonomike močno zanemarjajo.

V glavnem pa v razvitih deželah, zlasti v Zahodni Evropi, med strokovnjaki prevladuje mnenje, da je stanovanje v zasebni hiši bogatejše, bolj komfortno in luksuzno od stanovanja v večnadstropnem bloku, če da daje večjo kvaliteto in zlasti večjo svobodo gibanja. Strokovnjaki v Franciji, Angliji, ZR Nemčiji, Avstriji in drugih zahodnoevropskih deželah tudi poudarjajo, da je enodružinska klasična hiša z vrhom primerna zlasti za družine z višjim življenjskim standardom. Edino na švedskem je precej uglednih strokovnjakov, ki menijo, da stanovanje v nizkih hišah bolj ustreza družinam z nižjimi osebnimi dohodki.

Tudi v mestih mnogo privatnih hiš

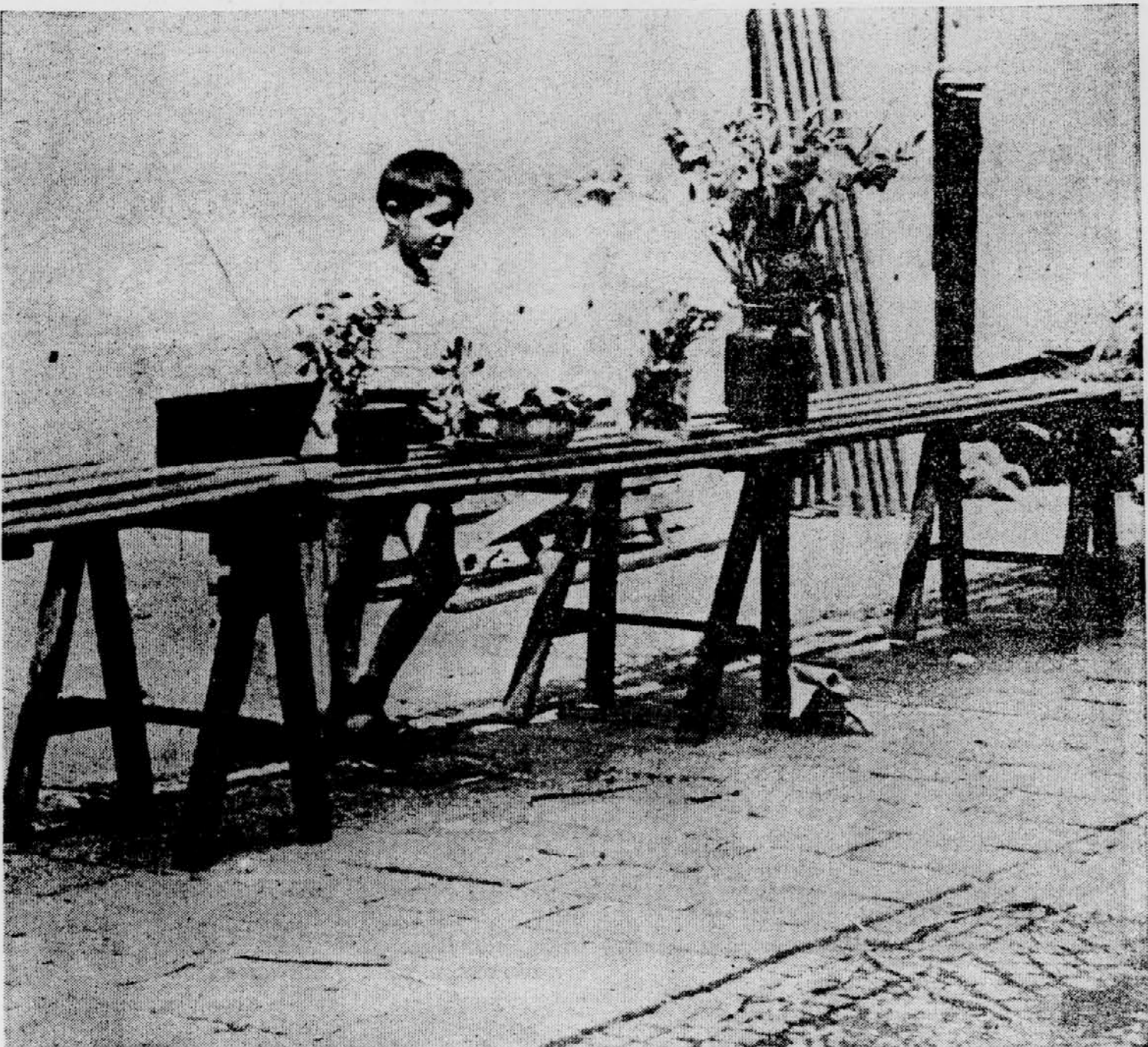
Študija, ki so jo pripravili v Beogradu, seveda ne obravnava izrazitega kmetijskega področja, kjer že stoletja prevladujejo nizke zasebne hiše, marveč le mestna in večja industrijska naselja. Po uradnih podatkih je bilo leta 1961 v Jugoslaviji v mestnih naseljih približno 728.000 stanovanj, od teh kar 596.000 v nizkih, prtiličnih ali enonadstropnih hišah.

Tudi nekatera naša razmeroma velika mesta niso nič kaj »velemestna«, saj je v njih bolj ali manj velik odstotek klasičnih zasebnih hiš. Naj naštejemo odstotek privatnih hiš v nekaterih večjih jugoslovanskih mestih: Osijek 91,2, Varaždin 87,3, Novi Sad 91,7, Kragujevac 96,3, Zagreb 74,9, Beograd 77,5, Kranj 58,0, Maribor 61,5, Ljubljana 43,4 itd. Kot vidimo imamo celo v milijonskem Beogradu in polmilijonskem Zagrebu skoraj tri četrtine vseh stanovanj v nizkih zasebnih hišah.

Visoko na evropski lestvici

Kako pa je z zasebno hišo v naših mestih in drugje po svetu?

Po podatkih uradnega statističnega gradiva, ki ga pripravljajo v organizaciji Združenih narodov za Evropo (Annual Bulletin of Housing and Building UN — 1965) smo že predlanskim imeli v evropski lestvici precej visoko mesto. Verjetno se bomo z lanskimi oziroma letosnimi podatki pomaknili še za kakšno stopnjo, saj je stanovanjsko

ALENKA TURK: PRODAJALEC CVETJA

Pismo iz Beograda

Srečke proti raku...

Gospodarjenje z zdravstvenim dinarjem je podobno loteriji

V Beogradu so se letos močno vznemirili, ko so spoznali, da izgube v zdravstvenem zavarovanju še vedno nezadržno naraščajo. Čeprav že nekaj let mnogo govore o sistematičnem reševanju problemov v teh dejavnostih, niso sklepali v duhu sedanjega sistema zdravstvenega zavarovanja, ki zahteva v takšnih primerih uvedbo izrednega prispevka, temveč so se odločili za restriktivno zavarovanje pravic in uvedli participacijo (udeležbo v stroških zdravljenja), vendar ne za vse zavarovance, temveč le za nekatere kategorije.

Na glavo postavljena solidarnost

Pa tudi to ne pomaga, ker stroški se vedno presegajo možnosti in potreba se ne zmanjšuje. Kot je bilo pričakovano. Nasprotno — zdravstveni delavci trdijo, da se njihova administracija po nepotrebnem povečuje, saj so stroški administriranja večji kot koristi zdravstvenega zavarovanja s participacijo. Na drugi strani pa se kaže težnja »socialne«, si jo preganjamo iz gospodarstva; pojavljajo se namreč zahteve, naj bi oporetili udeležbo v stroških zdravljenja tudi tistih 40.000 delavcev, ki delajo in živijo v okrog 120 delovnih organizacijah, ki so na robu rentabilnosti ali pa celo nerentabilne. To pa je samo ena izmed posledic na glavo postavljene solidarnosti zavarovanja in naprednega pojmovanja problemov zdravstvenega zavarovanja in zdravstva, saj še vedno govorimo o porabi v teh dejavnostih in o omejevanju porabe zdravstvenega dinarja namesto o vplivu teh dejavnosti na povečanje produktivnosti, sposobnosti za boljše in učinkovitejše gospodarjenje itd.

V trenutku, ko mnogo govorimo tudi o pomenu sodobno organizirane službe socialnega zavarovanja in seveda tudi zdravstvene službe, imamo v Beogradu še dva podobna primera. Okrog 32.000 delavcev zavarovancev namreč še vedno ni prejelo otroškega dodatka, čeprav so že pred štirimi meseci in celo prej vložili potrebne dokumente. Komunalni zavod za socialno zavarovanje se opravičuje z množico primerov pridobivanja pravice do otroškega dodatka, ne pove pa tega, da je bil dolžan najkasneje

po dveh mesecih opraviti ta posel, niti tega, da bi z večjim zaupanjem v zavarovanca lahko potrdil pravico do otroškega dodatka na temelju največ enega potrdila o osebnih dohodkih (iz podjetja) in ene izjave — delavceve.

To prav gotovo ni nov pojav, razen tega, da je to nova vrsta dela, ki le še stopnjuje administrativno organizacijo in poslovanja teh zavodov, kajti prav tako je pri priznanju pokojnin in vsega drugega, ki vrti zavarovanja neusmiljeno v vrtnico nemogočnega objekta močno zbirokratizirane službe.

Zavarovanceva loterija

Prihi do svojih pravic je zavarovancu prav tako kot igrati loterijo. To pa zato, ker je način gospodarjenja z zdravstvenim dinarjem bolj podoben igri na srečo, kot pa premišljenemu in resnemu gospodarjenju in ni torej čudno, da so se celo zdravniki spustili na raven organizatorjev loterije.

Združenje zdravstvenih delavcev Srbije je namreč organiziralo tako imenovano igro »turistično loterijskih razglednic«, ki jih prodaja po Beogradu v velikih količinah in z veliko reklamo in sicer tako, da se igra na veliko s humanostjo ljudi, saj trdi, da bo izkupicek namenjen boju proti raku, kar pa društvo za boj proti raku odločno demantira. Od tod nemara neavdarna reakcija tega združenja, ki je poslalo društvu za boj proti raku eno razglednico (pet srečk) z obljubo, da mu bo izplačalo oziroma dostavilo nagrado, če katera od teh srečk zadene premijo...

Tak posmeh seveda ni ogorčil samo predstavnike društva za boj proti raku, ki dostojanstveno izjavlja, da ne potrebuje nobenih prispevkov iz igre na srečo, temveč mu je dovolj to, kar mu dajejo delovne organizacije in posamezniki po svoji lastni želji in preudarku, a teh prispevkov je vse več. Zaskrbljuje pa kljub temu dejstvo, da se je kupovanje teh loterijskih razglednic spremenilo v pravočasno akcijo, v kateri sodelujejo sindikati in druge družbene organizacije, ne da bi se vprašale, v kakšni akciji pravzaprav sodelujejo — samo v enem kolektivu v Bosni in Hercegovini so odkupili oziroma prodali okrog 60 tisoč teh srečk in podobno množičnost so dosegli

po zaslugi sindikata tudi drugod. Morda bo na koncu koncev izkupicek res šel v blagajno zveznega zavoda za zdravje, za boj proti raku ali na kakšno podobno mesto, toda to koncem koncev niti ni bistveno. Bistveno je, da se vse več organizacij igra z našimi delovnimi ljudmi, ki ustvarjajo in delijo dohodek, kolikor jim je najbolj mogoče po rezultatih dela, da se te organizacije igrajo z njihovimi čustvi in simpatijami in da jih na ta način pravzaprav izkoriščajo. V Beogradu je namreč že kar okrog 20 stalnih in prav toliko občasnih loterij, ki na vse mogoče načine segajo v žep delavcev in jemljejo iz njih denar, razen tega pa povzročajo skandale in jemljejo organizacijam, za katere delujejo — ugled.

Tako je prišlo tudi do nesporazumov med združenjem zdravstvenih delavcev Srbije in združenju likovnih umetnikov uporabne umetnosti »ARS«, ki toži to združenje, ker ne spoštuje avtorskih pravic. Ali je to združenju zdravstvenih delavcev potrebno? Ali se ne more postaviti nad takšno situacijo in ustvarjati drugačne odnose s prebivalci in z delovnimi organizacijami?

Odvisni od sreče?

Očitki veljajo tudi vsem drugim organizacijam, ki služijo denar z loterijami, ne pa z delom. Kako je mogoče na primer dovoliti zbiranje sredstev za pripravo naših športnikov na olimpiado v Mehiki? Ali ni tudi za tem kakšna potegavščina? Ali naj bo naša udeležba na olimpijskih igrah odvisna od igre na srečo? Naj dovolimo, da bo naš boj proti raku odvisen od sreče? Ali je to v duhu reforme, ki zahteva vse večjo prizadevnost, vse bolj določene in preudarjene akcije na čim daljši rok in s čim jasnejšimi programi dela?

Vprašanja, ki jih vse pogosteje izražajo kritiki igre na srečo, so povsem umestne, prav tako kot tudi njihove ugotovitve, da se igre na srečo množijo prav po reformi, ko možnosti za gospodarjenje na račun dotacij vse bolj kopnijo. Hazard te vrste se širi, toda njegove korenine so kljub temu ne bo, prav tako kot je očitno, da se igre na srečo, oziroma njihovi organizatorji, vse spodbujajo, ker je očitno, da dotacij več bolj diskreditirajo. VIKTOR SIREČ

NOVO NASELJE »BRACE JERKOVIC« V BEOGRADU

Za nas še novost...

„Mreža“, čas in stroški

Z mrežnim planiranjem lahko prihranimo 40% časa, stroške pa lahko zmanjšamo za 20%

Po načrtih naj bi Amerikanci zgradili rakete »Polaris« v petih letih, zgradili pa so jih bili v treh letih.

Zastopnik agencije »Nasae« je takrat med drugim tudi povedal: »Uspešno nam je predvsem zaradi sistema PERT!«

V tistih letih so obnavljali tudi veliko tovarno umetnih mas »Du Pont«. Konkurenčne tovarne niso skrivale veselja... Veselje pa je bilo manjše, kot so mislili. Obnova je bila končana veliko prej, kot so mnogi pričakovali. Presenečeni so bili celo pri Du Pontu. Novinarji so spraševali, komu se lahko zahvalijo za takšen uspeh, toda vse, kar so zvedeli, je bilo: »To je zasluža CPM!« In nič več! Poslovna skrivnost je pač skrivnost.

PERT in CPM pa nista bila dolgo zavita v meglo skrivnosti. Kmalu se je zvedelo: »Gre za mrežno planiranje!«

Kaj pa je mrežno planiranje?

Andrej Skarabot, diplomirani inženir, ki dela v zavodu SRS za produktivnost dela, je začel pripovedovati:

»Dolje se je iz temeljnih metod — PERT in CPM — razvilo že okrog 200 različic, ki so namenjene različnim delovnim procesom in jih različno imenujejo: PEP, PEPCO, LOB, PAR itd. Gre za različne metode, vsem tem metodam pa pravimo metoda mrežne analize.«

Mrežno planiranje na pohodu

»Metoda mrežne analize je zaradi rezultatov, ki so jih dosegli z njeno pomočjo, doživela v svetu velik razmah.« pravi inž. Skarabot. »Uporabljajo jo za planiranje in kontrolo delovnih procesov. Pred približno petimi leti se je ta metoda uveljavila tudi v zahodni Evropi. Najprej in največ jo so uporabljali v Angliji, Franciji in Italiji, nekoliko pozneje pa se je začela uveljavljati tudi v ZR Nemčiji in Avstriji. Pozornost pa je zbudila tudi gospodarstvenikom v vzhodni Evropi.«

In pri nas? Prvi članki so bili objavljeni o mrežnem planiranju pred približno dvema letoma. Priredili so tudi že nekaj seminarjev, v nekaterih delovnih organizacijah pa že celo uresničujajo nekatere načrte po tem sistemu. Uvajajo na primer nove organizacijske ukrepe pri materialnem poslovanju, pri poslovanju skladišč, pri uvajanju sistema IBM, pri uvajanju novih proizvodov, pri gradbenih delih itd.

Nasploh pa je za naše razmere mrežno planiranje še novo. Zelo redko se uporablja, ki to metodo uporabljajo pri svojem delu, pa čeprav ni nobena skrivnost, več, kaj in koliko lahko prispeva h gospodarskemu in poslovnemu rezultatom.

Ni treba posebej poudarjati, da je na to vprašanje v enem samem članku zelo težko odgovoriti. Zadeva se zdaleč ni preprosta! Gre le za poskus informacije o metodi, ki je v svetu prihranila že velike vsote denarja.

Andrej Skarabot ima na svoji mizi mnogo načrtov. Mnogo mrežnih planov. Zavod SRS za produktivnost dela sodeluje namreč z nekaterimi gospodarskimi organizacijami.

Vsaako delo ponazorimo v obliki puščice in jo omejimo z dvema dogodkoma, začetnikom in končnikom. Pod puščico napišemo čas, ki je potreben za delo. Dogodka nimata časovne vrednosti in nam pomenita samo točko, kjer se puščica (to je delo) začne in konča. Za vsako delo moramo določiti, katera dela morajo biti končana prej, katera dela so vzporedna in katera dela pridejo na vrsto pozneje. Iz teh logičnih povezav sestavimo nato mrežni diagram.

»Vse delo ponazorimo v obliki puščice in jo omejimo z dvema dogodkoma, začetnikom in končnikom. Pod puščico napišemo čas, ki je potreben za delo. Dogodka nimata časovne vrednosti in nam pomenita samo točko, kjer se puščica (to je delo) začne in konča. Za vsako delo moramo določiti, katera dela morajo biti končana prej, katera dela so vzporedna in katera dela pridejo na vrsto pozneje. Iz teh logičnih povezav sestavimo nato mrežni diagram.«

Zelo preprost primer

Da bi si lažje predstavljali mrežno planiranje, je Andrej Skarabot opisal naslednji, zelo preprost primer. Končni izdelek sestavlja dela A in B. Na delovno mesto je treba najprej pripeljati material, preden lahko začnemo rezkati dela A in B. Rezanje dela A steče vzporedno z rezkanjem in poliranjem dela B. Preden oba dela nista gotova, ne moremo začeti montaže.

Sedaj za posamezna dela vstavimo časovne vrednosti v mrežni diagram in ugotovimo, kako dolga bo pot izdelka — od začetka do konca. Pot pa je na začetku ista (dovoz materiala), nato se loči (obdelava obeh delov), nato pa se spet združi (montaža). Ena pot drži prek rezkanja dela A, druga prek rezkanja in poliranja dela B. Le-ta je daljša. To najdaljšo pot imenujemo kritično pot, vemo pa tudi, koliko časa potrebuje izdelek, da jo »prehodita«.

Od kritičnih del pa je odvisno, koliko časa bomo potrebovali za uresničitev plana. Na primer: če bomo rezkanje B opravili v

30 minutah namesto v planiranih 20 minutah, se bo uresničitev celotnega plana podaljšala od 90 na 100 minut. Na tej »poti« ni nobene rezerve v času. Zato moramo delo na kritični poti začeti takoj, ko je končano poprejšnje delo, če nečemo podaljšati proizvodnega procesa. Če pa hočemo proces skrajšati, potem moramo skrajšati dela, ki so na kritični poti. Skrajšanje drugih del ne vpliva na zaključek celotnega projekta. Neracionalno je na primer skrajšati rezkanje A, ki — denimo — traja 20 minut, ker mora biti pred montažo gotov še del B, za katerega pa potrebujemo 40 minut.

Kritična pot pa ni fiksirana. Če obe deli skupaj, rezkanje B in poliranje B, skrajšamo za 10 minut, bo kritična pot tekla prek rezkanja A, ki traja 20 minut.

Če bi vse te podatke narisali, potem bi ugotovili, da se lahko rezkanje A, ki je »skrajša« kot kritična dela, konča pozneje, končano pa mora biti do 70 minut. Del A lahko rezkamo počasneje ali ga pa začnemo rezkati šele pri 50. minuti.

Mrežni diagram nam tudi omogoča najbolj racionalno razporejanje delovne sile in delovnih sredstev. Na primer: na voljo imamo samo en stroj za rezkanje, torej ne moremo rezkati dela A in B ob istem času. Ali bomo sedaj prej rezkali A ali B? Seveda bomo prej rezkali del B, in to med 30. in 50. minuto, rezkanje A pa bomo prekinili, tako da bomo začeli s tem delom ob 50. minuti, ko bo rezkanje dela B končano. Rezanje A se bo končalo ob 70. minuti, preden bomo začeli montažo. Kljub temu da smo začeli rezkati A pozneje, nismo s tem vplivali na čas, ki je potreben za izvedbo celotnega projekta.

Ne „v glavi“, temveč na papirju

Marsikdo bo najbrž rekel, kaj nam priporočajo te stvari, saj se marsikaj samo po sebi razume! Res je, to je preprost primer. Kaj pa taktat, ko mora nekdo voditi več sto ali celo več tisoč takšnih operacij hkrati? Bo lahko držal vse v glavi? Mrežni diagram omogoča upoštevanje veliko faktorjev in podrobnosti pri sestavljanju planov Z mrežnim planom lahko določimo vlogo vsakega delavca, delovne, delovne skupine, lahko določimo njihove zadolžitve in odgovornost ter ocenimo njihov delež pri izvrševanju projekta.

Brez mrežnega diagrama (redki posamezniki so sicer sposobni držati vse mrežni plani v glavi, so pa zelo redki) ne poznamo kritičnih del. Kako naj potem vemo, katera dela je treba skrajšati, če želimo skrajšati izvedbo celotnega projekta ali pa nadoknadi kritični zamujeni? Skrajšati pa je treba samo kritična dela, od katerih je odvisen — na primer — čas gradnje. Dosedanje izkušnje kažejo, da je pri večini projektov kritičnih del le 10 odstotkov do 15 odstotkov. Niso redki primeri, ko marsikje z željo, da bi ublažili rok, pospešujejo vsa dela, kar je nepotrebno in drago.

Mrežni diagram omogoča tudi investitorjem, da lahko vsak dan kontrolirajo delo, zlasti kritična dela in zato tudi vedo, če bo delo končano ob dogovorjenem roku.

Kakšne so prednosti?

Katere so torej prednosti mrežnega planiranja?

Plani, ki jih delamo za uresničitev raznih projektov se lahko zaradi različnih vzrokov neprestano podirajo. Z mrežno analizo pa lahko negativni učinek zastojev in sprememb planov omejimo na minimum. Z izdelavo mrežnega diagrama natančno določimo tehnologijo in potek dela, s čimer se izognemo vsem improvizacijam.

Mrežni diagram nam pokaže dela, od katerih je odvisen čas za uresničitev projekta. Če hočemo prej končati delo, ne skrajšamo vseh del, temveč samo kritična dela. Mrežni diagram nudi jasen pregled nad potekom del in omogoča hitro ter pravilno ukrepanje. Omogoča tudi boljše koordinacijo dela z zunanji sodelavci in daje možnost za povečanje poslovne discipline.

S pomočjo mrežne analize razbremenimo vodstvo delovne organizacije pri operativnem vodenju in sicer tako, da vodstvo odloča le o važnejših in nepredvidenih zadevah.

»Pomembno pa je, je ob koncu pogovora dejal dipl. inž. Andrej Skarabot, da z mrežnim planiranjem lahko skrajšamo rok za uresničitev skoraj vsakega projekta in pa seveda tudi stroške. Po dosedanjih izkušnjah prihranimo lahko tudi 40 odstotkov časa, stroške pa lahko zmanjšamo do 20 odstotkov!«

To pa marsikje ni majhna vsota.

VOJKO CERNELO

IVO CERLE: TRENUTEK POČITKA

Aktualna tema

Položaj in perspektive našega kmetijstva

Intervju z namestnikom republiškega sekretarja za gospodarstvo Petrom Vučem

Predstavniki republiškega sekretariata za gospodarstvo s sekretarjem Svetom Kobalom so bili pred nedavnim na večdnevem obisku v Pomurju, kjer so preučevali položaj kmetijstva v novih pogojih gospodarjenja.

V pogovorih s predstavniki največjih kmetijskih organizacij so obravnavali tudi vsa pereča vprašanja, ki zadevajo vpliv kmetijstva na stabilizacijo našega gospodarstva.

Ker so v teh pogovorih poskušali razčistiti tudi nekatere ključne probleme ob že uveljavljenih in napovedanih družbenih ukrepih za razvoj kmetijstva v prihodnje, objavljamo daljši pogovor z namestnikom republiškega sekretarja za gospodarstvo Petrom Vučem.

Vprašanje: — ponekod v kmetijskih organizacijah prevladuje mnenje, da bi družba kljub uveljavljenemu sistemu samoupravljanja pri nas morala imeti večji vloga usmerjevalca v kmetijstvu, da bi zagotovili tej panogi bolj stabilno proizvodnjo in večjo skladnost v razvoju, v tržnih odnosih doma in s tujino itd. Ali bi bil naš sistem samoupravljanja okrajen, če bi postala vloga reguliranja in programiranja v kmetijstvu v večji meri domena družbe, kot je to sedaj?

ODGOVOR: — Ker gre za zelo pomembno vprašanje, o katerem pogosto razpravljamo, naj takoj v začetku omenim, da družba ima in bo tudi v prihodnje imela določeno vlogo usmerjevalca v kmetijstvu. Vendar velja pri tem razlikovati, kje in v čem je družbena vloga nujna in potrebna ter katere so naloge in vprašanja, ki so in bodo ostala tudi v prihodnje domena kmetijskih organizacij.

Naj zgoščeno navedem, da se bo uveljavljala družbena vloga v kmetijstvu predvsem v izvajanju splošno veljavnih ukrepov, ki so bili določeni z reformo, nadalje v sprejemanju in uveljavljanju nekaterih zveznih in republiških zakonov ter predpisov, v usmerjanju kmetijstva z družbenimi plani, v večji utrditvi in vlogi družbenih blagovnih rezerv ter delno v zagotavljanju denarnih sredstev.

»Štel sem le pet skupin pomembnejših usmerjevalnih družbenih ukrepov, ki pa jih je po mojem mnenju celo preveč (predpisi v kmetijstvu), zato menim, da potegovanje za še močnejšo družbeno vlogo v kmetijstvu ne bi bilo v skladu z našim razvojem.«

V kolikor pa prihajajo v nekaterih kmetijskih organizacijah takšne težnje do veljave, je to bolj odraz določenih problemov s katerimi se kmetijstvo srečuje. Od tod tudi želja po večji družbeni vlogi, v čemer iščejo ponekod izhod iz težav. Nikakor ne trdim, da v kmetijstvu ni resnih težav in problemov. Naj navedem samo pereča pomembnejša obratna sredstva, izkoriščanje proizvodnih zmogljivosti za planje govejih živali, zaostrene pogoje prodaje, ponekod imajo težave zaradi visokih proizvodnih stroškov, slabe organizacije dela, kompletna obratna, da ne omenjam posebej problemov okoli izvoza živine, mesnih izdelkov itd. Tudi se strinjam, da je potrebno navedene probleme hitreje in učinkoviteje reševati, ker bi bilo za nadaljnjo stabilizacijo gospodarstva zelo negativno, če bi ta vprašanja pogojevala nizko rast kmetijske proizvodnje.

Večina kolektivov te probleme sicer odločno rešuje, vendar velja poudariti, da je še vedno premalo sodelovanja in čvrste povezavnosti kmetijskih proizvajalcev s trgovino, živilsko industrijo, z izvozno-uvoznimi

podjetji ter obratno. Nikakor pa ne bi bilo v skladu z našim samoupravljanjem in reformo, če bi družba posegala v gospodarjenje kmetijskih organizacij, če bi določevala proizvodno smer in se kako drugače vmešavala v tvorno delo kolektivov ali zasebnih proizvajalcev.

Vprašanje: — Ali bi lahko pomembnejše družbene ukrepe, ki ste jih navedli, tudi konkretizirali in kakšne spremembe lahko napoveste?

ODGOVOR: Našteti usmerjevalni ukrepi bi zaradi svoje pomembnosti zahtevali bolj podrobno obrazložitev. Pri sedanjih pogojih poslovanja menim predvsem liste ukrepov, ki zadevajo cene, premije, regrese in predvidena zvezna ter republiška sredstva za kmetijstvo. Kot pomembno specifičnost v kmetijstvu naj predvsem omenim v celoti sproščen režim odkupnih cen. V interesu kmetijskih proizvajalcev je družba uvedla tudi instrumente garantiranih cen, pomeni, da država jamči odkup ob predpisanih pogojih, če padejo tržne cene pod garantirane. Garantirane cene, lahko rečem, zajemajo že skoraj vse pomembnejše kmetijske proizvode (govedo, prašiči, perutnina, pšenica, rž, koruza, krompir itd.), minimalne odkupne cene pa mleko, sončnice in oljno repico.

Predvidevamo, da lahko zajamemo v Sloveniji v oba režima že okrog 80 do 90 odst. blagovne proizvodnje. Režim garantiranih in minimalnih odkupnih cen bo obveljal tudi v prihodnje. Govor je celo o tem, da bi garantirane in minimalne odkupne cene veljale za vse proizvajalce, torej tudi za nekooperante.

Naj poudarim, da se delovne organizacije v Sloveniji doslej niso posluževale garantiranih cen, ker za to enostavno ni bilo potrebe (ponudba manjša kot povpraševanje, tržne cene višje od garantiranih itd.). Vendar menim, da so za nadaljnji razvoj kmetijstva garantirane cene zelo pomembne kot ekonomska zaščita proizvajalcev. Lahko pa predvidevamo, da bodo zaradi še vedno neurejenega kmetijskega tržišča, sprememb v strukturi potrošnje, težav v izvozu itd. še vedno določene oscilacije in s tem različna ter spreminjajoča proizvodno-tržna razmerja. To velja že danes za krompir, perutnino in prašiče. V takšnih primerih, seveda, če delovne organizacije pokazujejo interes, vidim v garantiranih cenah izredno pomembno dejavnost.

Garantirane cene veljajo tudi za krompir (od 35 do 55 S din za kg), vendar s pogojem, da so bile do 1. marca letos med proizvajalci in kupci sklenjene pogodbe in da so evidentirane pri direkciji za prehrano. Velja pa omeniti, da bi odkup krompirja lahko v večji meri reševali prek režima garantiranih cen, če bi zainteresirane delovne organizacije pravočasno sklenile pogodbe in pokazale za to večji interes.

Na območju Slovenije se je edino republiški zavod za rezerve poslužil režima garantiranih cen za krompir in sklenil s proizvajalci pogodbo za okrog 8000 ton tega pridelka (v Sloveniji je sklenjenih pogodb za 18 tisoč ton, v državi pa za 190 tisoč ton krompirja).

Po uveljavitvi reforme je obveljala tudi premija za mleko in regres za umetna gnojila. V letu 1966 je bilo na območju naše republike izplačanih v obliki premij za mleko tri milijarde 300 milijonov S din (delež zveze 2,2 milijardi, republike 700 milijonov in občin 400 milijonov S din; regres za umetna gnojila so znašali lani okoli

1,5 milijarde S din. Pri umetnih gnojilih je bil ta regres zastopan z okoli 35 odst. prodajnih cen. Z regres za umetna gnojila je omogočeno kmetijskim gospodarstvom, da za en kilogram pšenice nabavijo približno enake količine umetnih gnojil kot v nekaterih evropskih državah — v Franciji, Italiji itd.

Vprašanje: — V odgovoru na prvo vprašanje ste med ukrepi omenili tudi vpliv družbe na razvoj kmetijstva z zagotavljanjem denarnih sredstev. Na katera denarna sredstva pri tem mislite in v kakšne namene?

ODGOVOR: Tu gre predvsem za sredstva, ki jih je jugoslovanska kmetijska banka prek konkursa in v obliki posebnega posojila dobila od federacije za investicije za kmetijstvo za razdobje od 1967. do 1970. leta. Do leta 1970 znašajo ta sredstva 420 milijard S din. Kot krediti so ta sredstva namenjena za vlaganje v osn. sredstva (kmetijska oprema, plemenska živina, gradbeni objekti, hidrotehnične in agrotehnične melioracije ter ostala osnovna sredstva) in za vlaganje v trajna obratna sredstva.

Tudi v Sloveniji smo do leta 1970 namenili kmetijstvu štiri milijarde S din, ki jih bo dajala kot kredite splošna gospodarska banka za sadjarstvo, vinogradništvo, za hladilne naprave, skladišča, za trgovino kmetijskih pridelkov itd. S tem denarjem bomo podprli razvoj tistih panog, za katere imamo v Sloveniji največ možnosti.

Med možnostmi izkoriščanja finančnih sredstev za kreditiranje naj navedem tudi hranilne vloge in druge oblike varčevanja, ki jih je sposobno dati podeželje samo. Tu obstajajo velike možnosti, ki pa jih doslej nismo izkoristili. Menim, da bo poseben zakon o zadruženih hranilnicah in o hranilni kreditni službi zagotovili tej obliki varčevanja tudi pravno osnovo.

Vprašanje: Kmetijski proizvajalci trdijo, da bi lahko s svojimi proizvodi uspešno konkurirali na svetovnem trgu, če se posamezne dežele, članice raznih gospodarskih združenj, ne bi ogradile s tako visokimi zaščitnimi carinami. Pri mesu dosega carinska stopnja za naše izvoznike celo do 40 odstotkov vrednosti tega blaga. Na drugi strani pa prav tako kmetijski proizvajalci trdijo, da sedanji uvoz kmetijskih pridelkov deluje negativno. Kako premagati te težave, ki postajajo vse bolj resna ovira v kmetijstvu in gospodarstvu nasploh?

ODGOVOR: — V strukturi kmetijskega izvoza je zastopana živinoreja z okoli 82 odstotki. To kaže na prioriteto živinoreje v izvozu. V tem letu pa so se živinorejci srečali z dvema pomembnima problemoma: izvozne cene so nižje kot lani (pri junčah od 820 na 770 S din, pri junčih od 850 na 800 S din, pri govejem mesu od 1330 na 1310 S din itd.), razen tega pa države, kamor pretlačno izvažamo živino in mesne izdelke zelo zastružujejo uvozne pogoje.

Res je, da se posamezne dežele, članice EGS, ograjujejo s carinskimi ukrepi. Tako visoke uvozne omejitve vsekakor povzročajo našim izvoznikom resne probleme. Zal smo tu brez moči, z napovedanim enotnim kmetijskim tržiščem v okviru EGS pa se utegne stanje celo poslabšati.

Znano je, da poskušamo pri nas reševati ta vprašanja prek bilateralnih dogovorov in tudi na druge načine. Vendar takšna situacija vedno bolj zahteva iskane novih tržišč, da bi se čim bolj usposobili na konkurenčnost v tujini. Sem sodi tudi skrb za nadaljnje zniževanje proizvodnih stroškov. Vzeto v celoti je sicer kmetijstvo v izvozu visoko aktivno (izvoz v letu 1966 je znašal 414 milijonov N din, uvoz 198 milijonov N din, saldo 216 milijonov N din), to pa kaže, da je ta panoga lahko glede kreditiranja zanimiv partner za poslovne banke. Znižanje proizvodnih stroškov v kmetijstvu pa je v veliki meri odvisno od modernizacije in sodobnih tehnoloških rešitev.

Glede uvoza nekaterih kmetijskih pridelkov (svinjskega mesa, surovega masla, svinjske masti, svežih jajc, krompirja, jabolk itd.) pa ne razpolagamo s točnimi podatki, ker gre za uvoz v državnem merilu. Uvozniki le v glavnem večja podjetja in Slovenija samostojno uvaža le manjše količine.

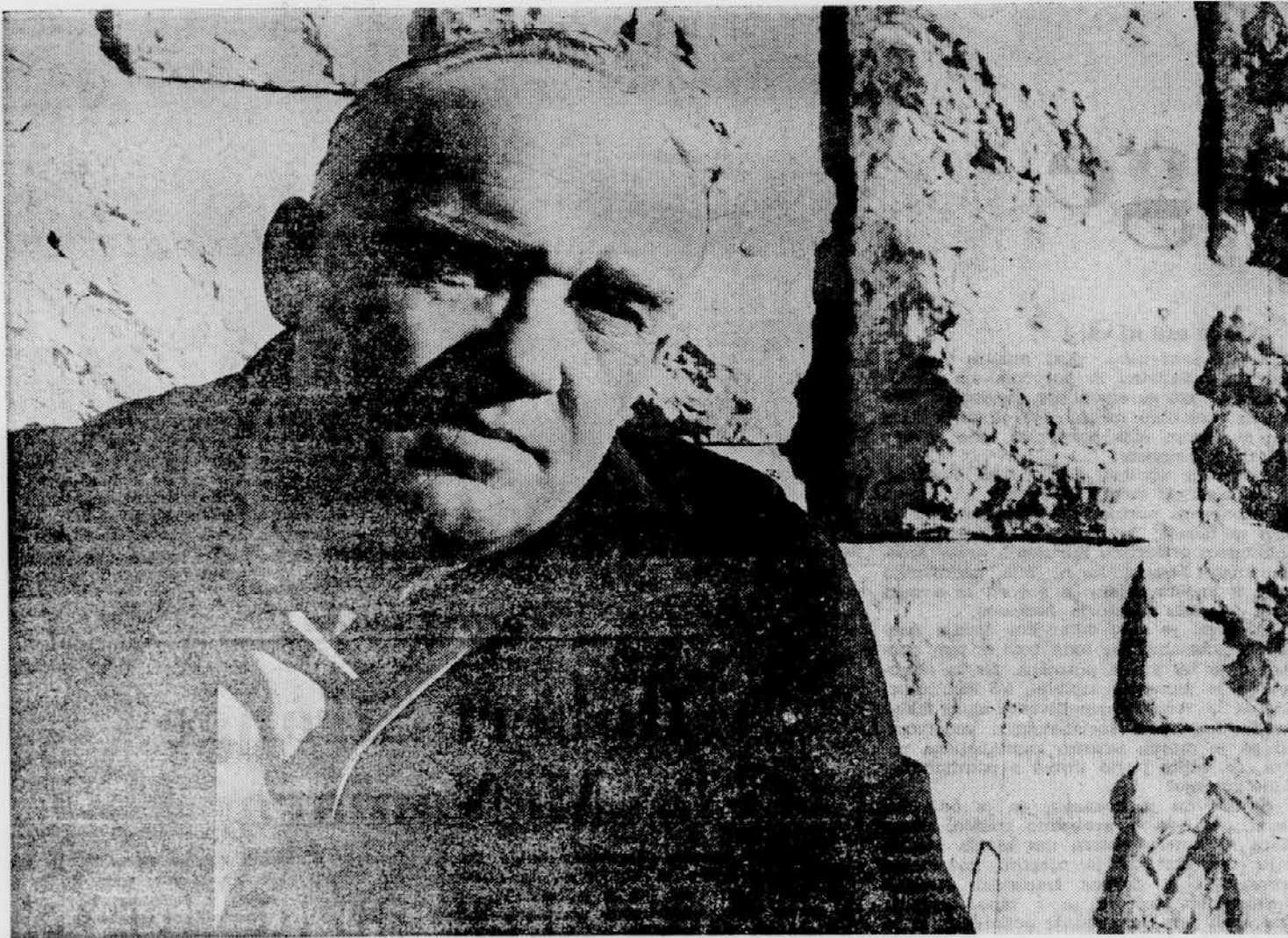
Čeprav smo z gospodarsko reformo predvideli bolj sproščen uvoz, kot to zahteva tudi politika liberalizacije cen, vendar menim, da smo pri uvozu surovega masla svinjskega mesa itd. le pretiravali (uvoz prevelikih količin, napačna dinamika), zato niso dosegli tudi predvidenih učinkov. Nasploh — nastale so resne težave pri prodaji domačih proizvodov!

Sicer pa je uvoz nekaterih kmetijskih pridelkov vprašanje uvoznega režima, vendar tu ne bomo smeli prezreti koristi domačih proizvajalcev. Glede tega je že bila sprejeta uredba o pogojih in postopku za uvedbo in računavanje dopolnilnih carin in kompenzatornih davčev (Ur. list SFRJ, št. 33/1967) in odlok o obveznem dovoljenju za uvoz nekaterih prehranskih artiklov (Ur. list SFRJ, št. 30/1967). Dopolnitve instrumentov uvoznega režima pa bi veljalo iskati tako, da bi tistim uvoznim pridelkom, katerih uvozna cena franco jugoslovanska meja je nižja, določili na domačem tržišču tako tržno ceno kot smo to za posamezne artikle predvideli z gospodarsko reformo.

BORO BOROVIC

»Kaj, ko bomo pa spet postavili na zatožno klop samo rjuho!«

UMIRJEN POGLED NA DELO »MLAJŠEGA BRATA«
Matej Bor, pesnik revolucije, v septembrskem zatišju doma

Foto: E. Kaše

Arheologija

Najstarejše mesto na Slovenskem

Letošnja izkopavanja Narodnega muzeja v Stični

— Ali naj se takoj v začetku opravičimo za naslov? »Virsko mesto« nad Stično iz ljudske priprave gotovo ni bilo mesto v modernem niti srednjeveškem smislu. Če pa stopamo po njegovem starem obzidju, ki ga lahko opazni in zasleduje ne samo izkušeno oko strokovnjaka, ampak tudi laika, potem se tudi danes ne moremo ubraniti občutja mogočnega, smestnega prostora. 800 metrov dolgi nasipi, skoraj do 400 metrov široki, so odlepili staro naselje nad Virom pri Stični. To je prostor, ki je znano večji kot prostor stare rimske Emonae večji kot mrazkovega srednjeveškega mesta. Mogočne gomile, ki so raztresene ob njem, le potrjujejo ta vtis. Še danes jih lahko naštejemo v lepi stični in šentvidski okolici nad petdesetimi, prvi, ki je pisal o njah pred 149 leti v »Vierteljahresblatt« J. H. Strahl, gozdar stiškega samostanskega posestva, jih je videl še nad 100. Skrivnostno občutje naših prednikov pred silnimi ruševinami, ki so presegale podobne, ki jim jih je lahko kazalo njihovo življenje, je rodilo pripovedko, ki jo je zapisal Jurčič. Občutje modernega racionalnega človeka pa si težje ustvarja svoj izraz. Prvi raziskovalci, sinovi pozitivističnega 19. stoletja, so z nemškimi odličniki ne samo pripovedko, ampak tudi Strahlovo bistro poročilo. Tedanje Zgodovinsko društvo za Kranjsko je namreč 18 let po Strahlovem za pisu v Ilirskem listu poslalo v Stično komisijo, da preveri Strahlrove podatke. V komisiji so bili tajnik društva dr. Ulepič, v. Hermannshel in prof. dr. Schubert. Učeni komisija je Strahlrova opazovanja odklonila in proglasila gomile za naravne tvorbe, ki jih je izločilo voda. Za nasipe je sicer dopuščala možnost, da so delo človeških rok, vendar ne obzidja kakšnega starijega naselja, ampak krovišča za kako nomadsko taborišče neznanega ljudstva. Naravnost ironično zveni danes branje, kako zmagovito je triumfirala razsvetljava komisija v stili, ki mu tudi danes znanstveni racionalisti in pozitivisti ne bi imeli mnogo očitati, nad ljudsko lahkovernostjo. To še posebej, ker je komisija dala tudi zadnji dokaz: pretokovala je (v enem dnevu, seveda) eno gomilo od temena do pete in ni našla ničesar! Še leta 1939 se H. Cosia zgraža nad nemškimi odličniki iz daljnega Mecklenburga, ki kljub jasnim ugotovitvam komisije blodno išče dodavne poganjske grobove in obzidja.

Prej nevera — potem zamuda

V letu 1967 smo v staro virsko mesto stopili vsekar z manjšim nezaupanjem in manj odklonino do starih nasipov kot nekdanji člani Zgodovinskega društva za Kranjsko. Med obiskom tedanje komisije in nami je tudi preteklo 122 let, to je že čas, v katerem se je rodila nova veda, prazgodovinska arheologija, ne samo rodila, ampak tudi pestro razrasla. K njenim rezultatom so prav za čas virskega mesta, to je za prvo predkrščansko tisoletje, prispevale pomemben delež izkopavanja iz danes slovenskega prostora. Prispevale, nato pa smo zamudniško občitali, tako da se je prazgodovinska arheologija v svetu počisto spuševala, kaj počena stara Kranjska — saj so nas tudi poznali skoraj samo pod tem starim avstrijskim upravnim pojmom in naša najdišča pod pomencenimi avstrijskimi imeni.

Predvsem smo zaostali v raziskovanju naselij tega časa. Ta namreč običajno ne dajo lahko pridobljenih in dragocenih najdb, te stoji popolnoma v drugi vrsti, ampak se je potrebno s počasnimi in skrbnimi opazovanji izkopanih plasti prebiti do rezultatov. Ti pa obetajo zato z večjo ostrino posvetiti v samo zgodovino temnih stoletij, o katerih pisani viri molče.

Kaj smo torej želeli najti v starem virskem mestu, kaj smo dejansko našli? Stali smo čisto na začetku. Učeni komisiji iz 19. stol. je bilo potrebno naknadno pokazati v njenem pozitivističnem jeziku, da so nasipi okrog virskega mesta res obzidje nek-

danjega mesta. Zvedeti, kakšni so — kajti, da so, sedaj nismo več dvomili — kolikokrat so bili porušeni in popravljani, kdaj so bili prvi postavljeni, kdaj opuščeni. Zvedeti smo seveda tudi morali, ali nam ohranjenost naselja sploh daje upanja na večje rezultate. Zaeli smo kar pri nasipih. Prvič zato, ker nismo o njihovi zgradbi ničesar vedeli, drugič, ker smo upali, da nam porušeno in ponovno zgrajeno obzidje, eventualno v novi tehniki, lahko najbolj zanesljivo osvetli politično zgodovino, zabeleži zgodovinsko dogajanje.

Teža in duh mikenskih blokov

Obzidje okoli virskega mesta je bilo zgrajeno iz ilovice, nasute v danes ohranjeni višini do treh metrov visoko, prvotna višina pa je bila seveda še znatno višja, v širino 6 metrov. Ilovnati nasip je na obeh straneh obdajal kamnit zid in mu dajal pravo obliko. Zložen je bil iz velikih, skrbno odbranih kamnov, vsakih bi skoraj morali biti kamniti skladci. Položen so bili tako, da delujejo na vidni strani skoraj kot obdelani, dasi dejansko niso bili. Vezave, male niso poznali, zloženi pa so bili tako mojskiro, da so dobro zdrževali hud pritisk ilovnatega nasipa. Tudi kamnita oolga je bila ohranjena v višini do 2 metrov, široka je bila povprečno 1,80 metra, žal je na notranji strani Na zunanjji, ki je stala na strmo padajočem bregu, pa je bila skoraj popolnoma razrušena. Na danes ohranjenem ilovnatem oz. zemljenem nasipu s kamnito oblogo so bile še palisade, katerih sledove je kazala prav ob vznožju nasipa posebaj močna plast žganine in včasih tudi zoglenih brun. Ta prva arhitektura na danes slovenskem ozemlju dila težo mikenskih blokov in njenega dna. Kombinacija zemljenega nasipa in zloženega kamna ni edini način gradnje obzidja. V južnem delu naselbine zemljenega nasipa nismo zasledili, toliko silnejše pa so kamnite konstrukcije.

Prvo, najstarejše obzidje, ki smo ga opisali so vsaj še dvakrat temeljito obnovili. Obakrat ga je uničil požar, povzročile pa skoraj gotovo vojake, pa naj so bile lokalne ali pa le deli širšega zgodovinskega dogajanja. Mlajše faze obzidja so bile seveda skromnejše ohranjene. Ležalo je bližje površini, kamenje je odnašal ne samo ves srednji vek, vse do današnjega časa je bilo obzidje virskega mesta najlaže dosegljivo gradbeno gradivo.

Vsa tri časovna obdobja, stratigrfsko še močnejše razvejena, lahko zasledujemo tudi v notranjosti naselbine, ki ji letos še nismo mogli posvetiti polne pozornosti. Nad dva metra debele plasti obetajo vsekar tudi v notranjosti naselbine dobre rezultate. V eni sondi smo našli na vogal temeljev pravokotne hiše. Njeni kamniti temelji s številnimi ostanki ilovnatega ometa, v katerega so odtisnjena debela okrogla in pravokotna obdelana bruna, kažejo na lesenjačo, ometano z ilovico. Lesena konstrukcija je stala na kamnitih temeljih pokončnih lesenih nosilcev ni bilo odkritih.

Mesto — sodobnik Troje

Čas virskega mesta je z letošnjimi izkopavanja dobro zarisano. V najnižji kulturni plasti smo našli železno sekuro, kržavo sekuro jo imenujemo v strokovnem jeziku, ki zanesljivo datira začetek naselbine v osmo stoletje pred našim štetjem. Sekiro istega tipa smo našli tudi v enem najstarejših grobov v gomili. Drugo plast datira izgubljena fibula s trakastim locnjem v šesto stoletje, tretja bo očitno iz petega, pri čemer pa čas njenega trajanja ni jasen. Ta zadnja, najmlajša plast se namreč že meša z vrhnjami plastmi, v katere posega ob vsakem globljem oranju že tudi moderen čas. Eno se zdi gotovo, keltski vpadi v tretjem stoletju pred našim štetjem ilirske naselbine niso uničili, saj ta najmlajša halštatska plast ni nikjer prekrita s sklenjenimi ruševinami in žganino, kot smo jo tako pogo-

sto zasledovali na meji starejših plasti. Posamezne pozolatske crepinje, pomene, s drugimi v najvišjih plasteh, ali pa ležeče v samostojnih vikopih, povedo le, da je bilo naselje v zadnjem stoletju pred prihodom Rimljanov še živo. Za časa Rimljanov ni bilo naseljeno.

Prvi pogled v staro ilirsko naselje nad Stično vzbuja visoko občudovanje. Mogočno obzidje obdaja pred več kot 2700 leti izpricuje silno aktivnost tedanjega človeka. Za njo stoji izreden koncept, ki ga je v tej velikopoteznosti lahko uresničila le izredna organizacija in energija, mogočen duh. Brez težav spoznamo v njem duh velikega stoletja. Osmo stoletje pred našim štetjem bi brez pretiravanja lahko imenovali rojstno stoletje današnje Evrope. V Grčiji je bil to čas Homerja, v Italiji čas, v katerega je mitična zgodovina postavila ustanovitve Rima. To plodno stoletje je tudi pri nas bilo energij. Homer je dal neumrljiv pečat grški in s tem evropski kulturi. Ilirski prebivalci virskega mesta pa je vtisnil da nes slovenski zemlji mogočen pečat svoje sile, svoje ustvarjalne energije. Sila, s katero je preoblikoval prej pust in prazen prostor nas očara. Ostala je neumrljiva: kulturni prostor je privabil številne poznejše tudi Slovence, privabil bele in črne in obkajal njihovo delo. Neumrljivi ni in genij zemlje, sedaj dopolnjen s 1400-letno slovensko ustvarjalno energijo in vzdržljivo stjo, je bil prvi rojen.

DR. STANE GABROVEC

»VIRSKO MESTO« NAD STIČNO
Kamnito obzidje, ki ga je razkrila sonda I.

Foto: S. Habič

BOGDAN POGACNIK

„Previharimo viharje“

Četrto stoletje po viharju

Pogovor s pesnikom Matejem Borom

Odkar je Matej Bor napisal svojo prvo pesniško zbirko »Previharimo viharje«, je sicer minilo že četrto stoletje. Toda ne glede na njegovo preteklo revolucionarno bardstvo in ne glede na marsikatero današnje, v novem lomu časa odmevajoče pisateljske talente novih generacij, ostajajo vzporedno z njegovim še vedno prisotnim ustvarjanjem prav mnogi verzi iz njegove prve, v vojni nastale zbirke, oblikovno in vsebinsko še in še osvajačeli in osvobajajoči.

Zato sem prvi del pogovora namenil kar njim samim. »Vse tiho je. Le sneg in mesečina...« — »Tu našel si zadnjo globino, moj brat...« — »Življenje obrusi me ko nož, Kdor me ne prime prav, zakrvari...« — »Kadar čez gozdove rjovejo viharji, drevesa se svojih korenin zavedo...«

Kolikšen razpon — od lirčnosti do trdih rek — z ekspresivno metaforiko, vzeto iz samega grobega vojnega življenja onega časa, je že v teh in mnogih drugih vrsticah iz pesmi te zbirke, ki se ji tudi v ritmu in izrazu pozna nemirni in divji čas prvih let okupacije. Kolesa, ki bobnajo, bobnajo... pa privedejo celo do vizije o uničenju planeta in, presegajoč okvir pretekle vojne, posegajo, kljub temu, da je od takrat minilo že 25 let, neverjetno aktualno v območje današnje atomske apokalipse, s tem pa podajajo tudi roko sodobni Borovi in še kateri pesniki.

Sicer pa: v drugem delu pogovora sem naslovil na akademika Vladimirja Pavšiča — Mateja Bora, slovenskega književnika in trenutno predsednika Zveze jugoslovanskih pisateljev, nekaj vprašanj.

Kako gledate na zbirko »Previharimo viharje« umirjeno? Katere verzje bi se enkrat napisali tako, kot ste jih, in katere mogoče drugače?

»Če bi hotel odgovoriti, bi se najin pogovor preveč zavlekel. Le to: na nekatera dela je avtor bolj navezan kot na druga, predvsem zaradi okoliščin, v katerih so nastajala. Okoliščine, v katerih sem pisal »Previharimo viharje« so bile dramatične, zato je tudi marsikatera pasaja v njih bolj podobna dramskim monologom in dialogom kot liriki. S stališča lirike je lahko to minus, s stališča celotnega vtisa na našo takratno občinstvo, če se smem tako izraziti, ki je navzile vsem simpatijam v prvih mesecih vojne gledalo na partizanski boj kot na tvegano in skoraj neverjetno, krvavo prestavo, pa je bilo ravno to plus. Moje pesmi so namreč pozivale občinstvo, naj ne bo več samo občinstvo, temveč naj prestopi k akterjem osvobodilne drame.«

Kako ste prišli do naslova zbirke? Kakvas osebnostni spomin in nastojanje zbirke ozirno doživljanje iz poznih 25 let v zvezi s to zbirko ali glede na naše zatočenstvo sploh?

»Ne vem. Naslove svojih zbirk in drugih del najdem po navadi v besedilu samem. Ko sem pisal to zbirko, je padel moj prijatelj iz šolskih let Doif Jakbel — kot komandir Grosupeljske čete ob napadu na turjsko karabinjersko postajo. Srečanje z njim sem opisal v krajski umetniški reportaži, ki je izšla v »Slovenskem zborniku 1942 v uredništvu Juša Kozaka. Bil je nemirna, vendar pa močna lucidna, dinamična osebnost. In tudi nadarjen pisatelj. Bil je na gimnaziji v Celju moj prvi kritik in mentor. Kadar mislim na smrt tega briljantnega mladčenca, si ne morem kaj, da ne bi mislil nanj kot na pomembnega pisatelja, za katerim je ostalo, če odstejem nekaj gim-

nazijske proze, le za deset knjig — nepopolnisanega papirja... Kaj bi bilo na njem, da ga tisto prvo partizansko zimo ni zadela krogla? Čudna misel — Včasih se mi zdi, da moram, če že pišem, pisati tudi zanj. Moto k »Previharimo viharje« je bil posvečen njemu, samo da tega iz konspirativnih razlogov seveda nisem smel objaviti.

Naši družbi je mogoče zameriti marsikaj. Dolj lahko miselno kot gre mimo usode slovenske knjige — zlasti sodobne, izvirne — pa menda ne gre mimo ničesar. In vendar, ali si kak narod, zlasti maloštevilni, kot je naš, sme privoščiti takšno lahkomiselnost? Narod brez literature je narod brez besede — narod brez besede pa je brez besede v zboru narodov. In ne le brez be-

niti zanimive niso, ker so plod težnje po bizarnosti, frapantnosti in šokiranju. Nikakor pa ni taka vsa poezija mladih. Poznam nekaj pesmi, ki me presenečajo po silovitosti doživljanja pa tudi po pristnosti izraza.«

Kako gledate na partizansko literaturo, njen delež in vrednote v okviru splošne literature? Kako presojate partizansko literaturo iz časa vojne in tiste, ki nastaja s to tematiko danes?

»Med vojno sta pri nas, če smem tako reči, cveteli lirika in grafika, predvsem zato, ker sta to mali formi, ki zanju ni potreben prevelik atelje ali delovna soba s pisalnimi strojem, deloma pa tudi iz globljih

ZALOŽILO
GLAVNO Poveljstvo
SLOVENSКИH PARTIZANSKIH ČET

MATEJ BOR
Izbrani deli v meserini
Tovarski list so nasprej, v napred,
da našel si zadnjo globino,
moj brat...

Poslednji sem te videl tu med borjo,
tvoji železni v kipečem snegu,
bil si strel za mano v breču,
ko sem v globel se spuščal po gatah.

Kaj ni v očeh ti splo: Dalj govori,
povej glasno, da bo svet prisluhnil
strahota naših dni. Svet se potuhnil
je vase, Zvijaj pred nuro se po tleh!

Z rožnicjo po kosih ljudi oplazi!
Menda abuhilo bo, kar danes žari,
Moj bi v slovo naročil tvoj nasmech
Če jaz umolkni kdaj bi tu med borjo,
prijatelj! dal je zame spregoviti!
Umolkni si, tvoj glas? Po vseh poteh.

Cena 10 lir, 2 RM, 4 pengő

— tudi brez duše in ker je brez duše, brez moči. Pa je nevarnost res tako huda? Je, ker je postala slovenska knjiga predvsem trgovsko blago. Če ne bomo del narodnega dohodka namenili podpori naše knjige, naše knjige več ne bo. In če je ne bo, tudi nas kot naroda ne bo.»

Kako gledate na avantgardizem današnje mlade pesniške generacije?

»Poezija mladih večinoma ni avantgardistična, temveč je ponavljanje tega, kar je bilo že napisano pred nekaj desetletji. Odkar je Breton izumil avtomatsko beleženje asociacij in to beleženje proglasil za poezijo, je iz nje izginilo nekaj, kar je za umetnost, tudi poezijo, bistveno: kreativnost. In kaj je kreativnost, če ne težnja po tem, da bi iz kaotične snovi ustvarili nekaj — kot bi rekel Faulkner — česar dotlej še ni bilo, vendar pa iz snovi, ki je okoli nas in v nas samih. Namesto tega se ta poezija zadovoljuje z nekontroliranim zapisovanjem asociacij. Med takimi zapisi je seveda le malo razlike — kaos je kaos podoben, zato učinkuje monotono, brezosebno. Gre torej za surovo snov, katero bi bilo šele treba oblikovati v pesem. Če je kakšna razlika med temi zapisi, ki jim pravijo pesmi, potem je v tem da so ene kot psihološki podatki zanimive, ker so avtentične, druge pa

razlogov. Prednost vojne lirike je v njeni neposrednosti, avtentičnosti, pristnosti. Odklon od ugičajne forme, vsaj v mojem primeru, je bil večkrat hoten, posebno ob začetku vojne — kasneje, ko se je začelo življenje, čeprav je še divjala vojna, že nekoliko urejati, je postala tudi moja lirika bolj umirjena. Moram pa reči, da včasih celo na svojo škodo. Lirika o vojni, napisana po vojni, je druga stvar. Nobena razloga ni, da ne bi tudi po vojni nastajala dobra vojna lirika — če se ji posreči ohraniti neposrednost doživljanja. To pa se zgodi le redkokdaj — navzile temu da so nekateri veliki pesniki, npr. Puškin, napisali najlepše erotične pesmi, ki so bila ljubezen že zdavnaj pozabljena. Vsaj na videz. V resnici ni bila. Najboljši dokaz je to, da je post festum dala navdih za pesem. Tudi naša osvobodilna vojna še vedno navdihuje naše avtorje — vendar pa večina je pripovednike, med katerimi se pojavljajo nova nadarjena peresa. Naj omenim samo Toneta Svetino. Za osebnostna besedila je potrebna distanca. Ne samo časovna, marveč — in morda predvsem — miselna in čustvena, ki ni samo stvar časa, temveč tudi talenta (Balzac je živel sredi Pariza, ki ga je opisoval), ali bolje genija, ki se zna dvigniti dovolj visoko nad čas, njegova protislavlja, predsodke, zablode, norost, pa tudi nad svojo lastno časovno in prostorsko utesenost. Genij je pravzaprav premagovanje in preseiganje utesenosti — bleščanje, drzen polet nad njo.«

Potemtakem dobre proze brez distance ni?

»Ni. Pa tudi, brez ironije ne, kot pravi Thomas Mann. Ironije pa ne brez distance. Sredi dogodka sta mogoča le sarkazem in patos. Obojega npr. najdete dovolj tudi v mojih »Previharimo viharje«. Njihov patos, mislim patos v boljšem pomenu besede, je iz slovenske lirike izginil, vrača pa se vanjo sarkazem. Zal pa je od sarkazma do vulgarnosti le kratek korak. O tem pričajo tudi nekateri pesmi, ki so zadnje dni dvignile toliko prahu. Sicer pa se spričo stiske — moralne in duhovne — v kateri žive sodobni mladi izobrnenci, zlasti pri nas, kjer jih vrhu vsega mori novo, nepričakovano zlo brezposelnosti, ne smemo preveč čuditi, če nam vsem skupaj od časa do časa prileti v obraz kaj nespodobnega. V vsaki nespodobnosti pa je tudi drobec resnice — resnice, da je stvar prehuda in pretežka, da bi bilo mogoče govoriti o nji na spodobnejši način — in kljub nastopu zoper krivico nekako manj krivico.«

Katera tema vam je danes v lastnem literarnem ustvarjanju najbližja in katero odkrivате tudi kot najbolj prisotno v sodobni svetovni literaturi? Ali je svet, ki je previharil viharje, danes boljši ali ne? Ali so v njem spet zametki novega viharja in kakšne so odgovornosti pisatelja ob tem dejstvu?

»Mislim, da je ta tema predvsem najgloblja zaskrbljenost za nadaljno usodo človeškega rodu. Če že ne direktno pa se v sodobni literaturi vsaj indirektno oglašata groza in upanje atomskega veka. Ali je svet postal boljši ali ne, se bo videlo po tem, ali bo znal ohraniti mir. Če ga ne bo znal ohraniti, pomeni, da pretekle vojne, čeprav se sliši to paradoksalno, ni dobil, temveč izgubil. Odgovornost sodobnega pisatelja? Če uide življenju kazati pot, mora videti čez in v bodočnost, se pravi biti za glavo višji od njega. To pa ni lahko. Po navadi smo za glavo nižji. Kolikor je sploh imamo.«

Salzburški festival

Vrhunec in konec slavnostnih iger

POSEBEN DOPIS ZA DELO Z DUNAJA

»Kakor vedno tako je tudi letos sezona slavnostnih iger v Salzburgu ob koncu poletja dosegla svoj višek,« pravijo nepopolnoprivrženci najstarejših slavnostnih iger ob reki Salzach: »Salzburg je le še medel odmev nekdanjih dni — de jedro tistih prijateljev glasbe in umetnosti, ki bi tudi prihodnje leto prišli v Salzburg, čeprav raje zaradi sodobnega repertoara, kot pa zaradi dovršenosti izvedbe.

Kje je torej resnica? Ali je Salzburg res samo še shajališče prenasčenih umetnostnih snobov, ki so pripravljani za brezhibno operno predstavo ali dovršeno uprizoritev prepotovani mnogo poti? Ali pa je tudi Salzburg z najdaljšo festivalsko tradicijo že tak, kot mnoga porajajoča se festivaliska mesta — kraj, kjer se sestajajo spešči med umetnostnimi turisti.

Poletje 1967 je spet enkrat dokazalo, da prihajajo snobi samo k resnično prvotnim predstavam; tako smo torej videli mnogo manj belih smokingov in razkošnih večernih toalet, zato pa za čuda mnogo mladih ljudi z valjujočimi grivami in v preze-relih kavbojkih. Ali je to demokracizacija v uživanju umetnosti ali pa dejansko opuščanje doslej velikokrat umetno gojenega »Snob-appeal«?

Pogled na spored

Salzburg je prav gotovo najbolj poklican, da povečuje in slavi Mozartov genij in to zlasti v njegovih operah. Ali so se tudi v letošnjem festivalu oddolžili stari šegi, da ne rečemo obveznosti? Bežni opazovalce, ki sodi le po sporedu, bo pritrtili kajti bili sta dve premieri: uprizoritev Mozartovega mladostnega dela: »Ascanio v Albis in nova postavitev »Carobno piščale«, ki so jo napovedovali kot blesteči višek.

Ostali dva operi »Bog iz Serajev« v režiji Italijana Giorgia Strehlerja in »Figarovo svatbo« v inscenaciji Güntherja Renneta poznamo že iz prejšnjih let in resnici na lju-bo — nekoč sta bili obe operi vsaj glasovno bolje zasedeni. Reprizi sta prijateljše Mozartove umetnosti razočarali.

Ali sta nas zato vsaj premieri navdušili? Mozartovo mladostno delo, ki so ga peli v italijanski, nas je osrečilo. Peli in igrali so mladi pevci ter dokazali, da za dobrega Mozarta niso nujna velika in zveneca imena.

Opero so peli na dvorišču knezoškofijske palače, kar je delu odlično ustrezalo; dokaz več kakor neprimerna je velika festivaliska dvorana za baročne opere.

Avstrijsko občinstvo in muzikologi imajo »Carobno piščale« za prvo modernno igrano opero z glasbeno-dramatskimi viški, čeprav je dejanje (če ga je sploh kaj) več kot borno, da ne rečemo zmedeno. Pevcem z igralskim talentom pa kljub temu nudi čudovite vloge in ne samo partije: Papagena, Sarastro, Kraljico noči ali Monstrata. Siebernemu dunajskemu prijatelju operne umetnosti je nepozabni Anton Dermota kot Tamino še vedno v najlepšem spominu. Kako očarljivi so bili liki Papagena, ki sta jih pričarala na oder Erich Kunz in Walter

Celotni Skerlič

Kljub temu da ni mogoče več kot resnega zasnutka in izvedbe izdaj slovenskih klasikov, kot jih je stavila v svoj program Državna založba Slovenije, primerjati s podobnimi prizadevanji v bratskih republikah, je treba vendar pošteno ceniti tudi njihove poizkuse. Med srbskimi založbeni dela je v tem smislu največ stori v beogradska založba »Prosveta«, ki je doslej izdala, deloma tudi v kritičnih izdajah, zbrano delo Njegoša, Andrića, Čopića, Crnjanskega, Cošića (Dobrić), Rankovića, Glišića in še nekaterih pisateljev. Omeniti je treba tudi pomembnost zbirke »Srbska književnost v sto knjigah« (zaradi študijskih uvodov), ki je pravkar končana (v izdaji Matice srbske in Srbske književne zadrage).

Medtem ko je izjemna izdaja Vukovih celotnih del šele na začetku svoje poti, saj je od 37 zvezkov »Prosvete« v poletju izšla šele tri, je prav te dni dotiskana izdaja Skerličevih del. Gre za pomembno dejanje. Jovan Skerlič, največja srbski književni zgodovinar sploh, pa tudi več kot pomemben kritik na začetku našega stoletja, je bil sicer nenehno ponoskovčan, toda vedno le fragmentarno. Sedanja izdaja je zaobsegla celotno njegovo delo v trinajstih knjigah, medtem ko je kot štirinajsti zvezek izšla obsejna študija o Skerliču človeku in njegovem delu spod perisa izjemnega poznavalca tega pisatelja, namreč profesorja dr. Midhata Begića.

Gre za prvo kritično izdajo Skerliča. Njegove znane kritike in študije o posameznih pisateljih so zaobsežene v šestih knjigah z naslovom »Pisci i knjige«. Pod naslovom »Fejljoni« so tiskani prvi v knjigi različni kraji Skerličevi sestavi. Tu so tudi štiri monografske študije, ki so izšle že večkrat v posameznih knjigah, namreč »Srbska književnost v 18. stoletju«, »Mladina in njena književnost«, »Jakov Ignjatović in »Svetozar Marković«. Pridružuje se jim seveda tudi velkopotezna rekapitulacija celotnega preučevanja srbske književnosti, ki jo je Skerlič zmogel tik pred svojo zgodnjo smrtjo, namreč »Zgodovina nove srbske književnosti«.

Prav gotovo bo zbudila zanimanje tudi Skerličeva doktorska disertacija »Javno mnenje v Franciji o političnem in socialnem sistemu med leti 1830 — 1848«, ki je bila napisana v francosčini in je sedaj v zbranim delu izšla v prevodu. Zanimanje bodo vsekakor zbudili tudi Skerličevi politični govori, ki jih je kot poslanec imel v skupščini in drugod in ki doslej še nikoli niso bili v celoti tiskani v knjižni obliki. Založnikov in uredniški trud te izdaje je kronan s primerno ceno. Vseh štirinajst tehnično okusno izdanih knjig z bogatim ilustrativnim gradivom stane namreč samo 280 N din. TONE POTOČAR

Berry. »Carobno piščale« označujejo kot prvo »dunajsko« opero, verjetno je bila prva opera, ki so jo peli v nemščini. Tudi v Salzburgu so vedno znova nudili priljubljeno »Carobno piščale«. Njega dni sta Oskar Fritz Schuh in Otto Schenk kazala razumevanje za prvinsko dramatikko tega dela.

Za prihodnjo »Carobno piščale« — druge pevce

Zato je bilo letošnje razočaranje tem večje. Režiser, ki mu je leta 1949 skupaj s Furtwänglerjem uspela edinstvena uprizoritev, dostojna Mozartovega duha, se je namreč odločil, da bo pričaral moderno, stehizirano »Carobno piščale«. Rezultat je bila »velelenška«, da ne rečemo tehnična — bey-reuthska interpretacija, v kateri so sploh nje tudi komične partije. Poleg tega, pa tudi niso bili najboljši pevci. Blisko si razočaran, če slišiš Sarastro, cigar glas ni zmogel vloge (Franz Crass), če Kraljico noči pripeljejo iz vzhodnega Berlina, da ti potem skvari, sicer najtežjo zato pa tudi najlepšo kolaraturno partijo, z rezkim glasom (Sylvia Geszty), in če končno vidiš najboljšega pevca pesmi (Hermann Preys), kako agira v vlogi, ki je še vedno sen vsakega baritonista z igralskimi ambicijami. Pridobitev je bil Peter Schreier, z njim se nam obeta dober tenor za Mozarta; v popolnem nasprotju z imenom je njegov glas zelo mehak in se je zatorej v ogromnih dimenzijah velike dvorane moral razgubiti. Upajmo, da bo Oskar Fritz Schuh svoj režijski koncept predelal in da bo izbral druge pevce, saj se nam »Carobna piščale« obeta tudi v prihodnjem letu, ki je posvečeno velikemu Reinhardt.

Resnično doživeti pa nam je bil, kot že ki ga žal ni več na Dunaju. Lansko leto ni imel kaj prida sreče s svojo »Carmena« in je tudi pri kritiki naletel na nemilo sodbo. Očitno si je mnenje kritikov vzel k srcu, saj je uprizoritev tako igralsko kot glasbeno temeljito predelal in si z drugo izdajo zagotovil uspeh, ki ga lani ni mogel doseči. Zadoščanja pa ni doživel le on, temveč tudi pevci, zlasti Grace Bumbry v vlogi Carmen, Justino Diaz kot Escamillo in Jan Vickers kot Don Jose.

Enkratno doživetje — »Boris Godunov«

Resnično doživeti pa nam je bil, kot že lani, »Boris Godunov« z najboljšim carjem, kar jih je za zdaj našel z Nikolajem Ghauravom; poleg njega pa še Sena Jurinac kot Marina in Dimitrij, ki ga je podal Ludovic Spiess iz Bukarešte. Musorgskega mojstrovina, peli so jo v rusčini, je bila enkratno doživetje.

Mnogi prijatelji »operne umetnosti« očita-jo, da v Salzburgu že leta niso upoštevali tistega skladatelja, ki je stal ob zibelki salzburških slavnostnih iger — Richarda Straussa, in da je tudi sicer mnogo pomembnih opernih kompozitov, ki jih v Salzburgu ni slišati.

Razumljivo je, da so tudi letošnje poletje — tako kot sleherni leto — oživili željo po resnični festivalski dramaturgiji. Znova in znova očitajo kritiki, velikokrat po pravici, salzburškim načrtovalcem, da se ne znajo oddolžiti duhu salzburških slavnostnih iger. Reinhardt je nekaj vedno zbral dovolj poguma, da je poleg velikih oper vrstili v spored tudi novejša klasike in celo mlade avtorje. Kakšen je današnji festival v tem oziru? O neuspelem opernem sporedu smo že govorili, ogledimo si še dramsko plat letnih iger. Sami porazi!

Sodobna družbena kritika pogorela

Po dolгих letih so se letos spomnili enega izmed najbolj avstrijskih pisateljev — Huga v. Hoffmannsthal, ki ga prav tako štejemo med amoeže iz prvih salzburških dni. Poleg »Slehernika«, ki je tako rekoč zrasel s tem mestom, so letos postavili na oder še »Težavnež«; kajpada bi zaslužili boljše predstavitve. V ta namen so spravili na oder enega izmed najbolj samosvojljih umetnikov našega časa, ki se je zadnja leta postavil samo še pred filmske kamere — Ota Wilhelma Fischerja. Desiravno je po tipu naravnost idealen je v tej vlogi klavno odpovedal. Kritiki so povrnili eno popolno — in po pravici razčetrani; kajti Fischer, ki je v svojih mladih letih v dunajskem Burgtheateru slovel zaradi odlične dikcije, te vrline nima več. Delo, ki je bilo nekoč ostra kritika tiste odlične dunajske družbene plasti ki razpada donavski monarhije ni in ni mogla prebeleti, je v salzburški uprizoritvi bila le še spaka družbene kritike, kakršno si je zamislil Hoffmannsthal.

Se huje je pogorela druga sodobna družbena kritika »Vzhodni veter«, prikaz begunskih usod, avtorja Lea Lehmana. Samo po zaslugi režiserja Kurta Meisela je bila uprizoritev poljsko-židovskega begunskega obeležja v Londonu tudi »nemška«. Poleg tega smo videli še načrtani »Sen kre- sne noče« pod Lindberghovim vodstvom. Iz pretekle sezone.

Tako je bil torej dramski del salzburškega festivala močno prikrajšan. Srečni in zadovoljni pa smo bili s koncerti. Jedro so bile Mozartove matinee pod vodstvom Bernharda Paumgartnerja. Srečni in zadovoljni smo bili s simfoničnimi koncerti, kajti gostujoča orkestra »Češka filharmonija« in »Clevelandski orkestra« in Dunajski filharmoniki so prišli s svežim sporedom in so tako ustregli namenu salzburškega festivala.

Najboljši dirigenti in bleščeči virtuozi

Češki gostje so nam zaigrali Janáček, Dunajcni Hindemitha, Američani pa Prokofjeva. Slišali smo najboljšie dirigente (Karajana, Böhma in Abbada) in edinstvene virtuozne: Backhaus, Richterja, Anda, Szyrzynja, solističnih koncertih; Grace Bumbry, Christa Ludwig, Fischer—Dieskau, Hermann Preys in Walterja Berryja kot pevce v Mozartuemu. To so bili resnični in najbolj blesteči viri letošnjega festivala. Oceniti moram kajpada tudi izvedbe sakralne glasbe, za katero pa so seveda potrebna druga merila.

Komaj so izveneli poslednji zvoki Verdi-jevega »Te Deuma«, s katerim so zaključili letošnje slavnostne igre, ko se je že začelo živahno uganjanje o sporedu prihodnjega — jubilejnega festivala.

Veliki pobudnik Reinhardt je pred petindvajsetimi leti umrl izgnan iz domovine v tujini. Njegovemu spominu se bodo oddolžili z uprizoritvijo »Velikega svetovnega teatra« s tisto igro — misterijem torej, s katerim so pred petindvajsetimi leti krstili v kolegialski cerkvi salzburški festival. Tudi ostale predvidene premiere v letu 1968 naj bi bile vredne Reinhardtovega duha. Končno se bodo oddolžili tudi Shakespearu in v Deželnem gledališču uprizorili »Vihar«.

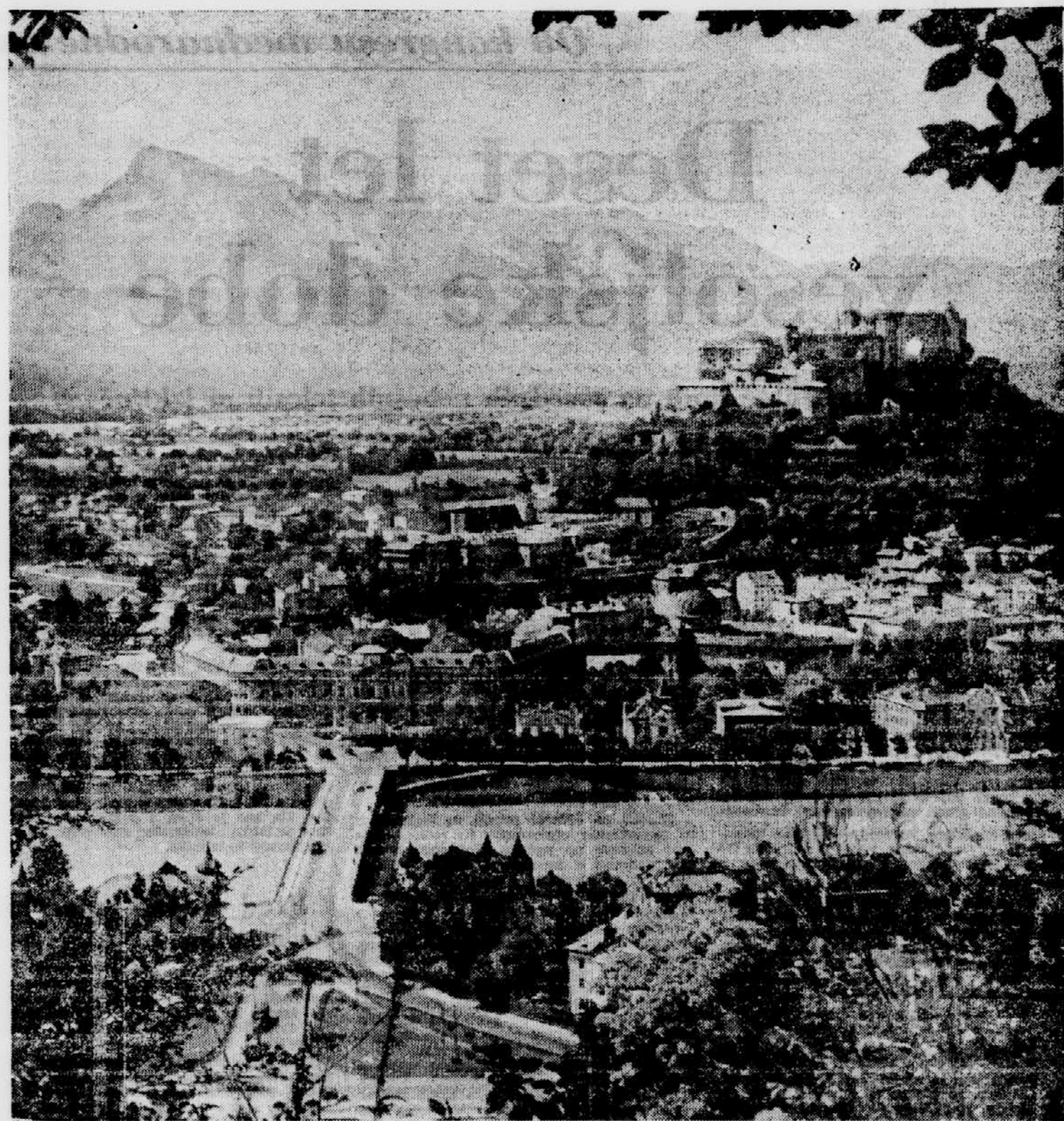
Načrti za prihodnje leto

Spet enkrat bodo režiserjem naložili težavno nalogo, Mozartovim stvaritvam najti dostojen okvir. Kot nalašč prav v Salzburgu nimajo odra, ki bi bil primeren za Mozarto-ve opere. Zato torej lahko le napeto pričakujemo, kako se bo Karajanu posrečila stik- no ustrezna predstavitev »Don Juana« v veliki festivalski dvorani. Beethovnovoga »Fidelias« bodo v tem okviru prav gotovo uspešno zaigrali, zato nam jamči že ime dirigenta Karla Böhma. Zanimava nas vsekakor, kakšen bo »Seviljski bravec« v mali dvorani, ki ga bo oblikoval Claudio Abbado. Starosta Mozartovih interpretov Paumgartner pa se ukvarja z mislijo, da bi oživel Cavalierjev glasbeni spored: »Rappresentazione dell'anima e dell'corporeo« v jahalnici med skalami.

Takšni so načrti. O sporedu orkestrrov in solistov ni še nič slišati. Morda bomo deležni kaj več Brucknerja in Mahlerja. Tudi Stravinski, Bartok, Berg ali Hindemith nam ne bi škodili, če bi bili bolje zastopani. Da o se živčih ne govorimo.

Poleg tega pa si iskreno želimo, da bi se vreme navzelo jubilejnega razpoloženja in bi v poletju 1968 postreglo z enako kakovostjo kot letos, kajti letos so zlobni jeziki prav pogosto trdili, da je edinele sonce zar-es biestelo.

EUGEN — GEZA POGANY

STARODAVNA REZIDENCA

Pogled čez reko Salzach na Salzburg s trdnjavo salzburških nadškofov Hohensalzburg v ozadju

Po uspešnem poletnem festivalu v Dubrovniku

Počasen preobrat

Kaj je prispevalo in kaj bo prispevalo k vzponu poletnih iger

Ko sem odhajal iz Dubrovnika, z letošnjih poletnih iger (ki jih že več let redno spremljam kot gledališki kritik), sem željan obvestiti, dobil zagotovila, da letošnje poletne igre rekordno presegajo rezultate, dosežene lani ali prejšnja leta. Čeprav je bilo sprido vojne na srednjem vzhodu že v začetku poletnih iger znano, da ne bodo prišli vsi turisti, ki so jih pričakovali ali ki so bili napovedani, nenadoma pa so odpovedali tudi tisti turisti, ki, rekrutirani iz »višjih slojev«, znajo s pričevanjem dragih ali, bolje rečeno, najdražjih vstopnic re- prezentirati svoje bogato navzočnost na festi- valu, kjer pomeni pokazati se s te strani gledališkega odra, odigrati konvencionalno družbeno igro — čeprav takšni turisti iz sfer velikih nemških industrijcev, bogatih ameri- škikh vdov, modernih francoskih »svetovnih« potopnikove niso prišli, so bile najkrajše vstopnice, ki večno računajo nanje, prodane brez njih. To poletje kratko malo ni bilo mogoče priti do vstopnic na poletnih igrar. In sicer ne samo taktar, ko je pod taktirko Elliota Forbese nastopal Harvard Glee Club-Radcliffe Choral Society (ZDA) ali Slo- venska filharmonija z zborom pod taktir- ko Lovra Matačića ali Sviatoslava Richter, marveč so bile vstopnice razprodane tudi za tiste najbolj standardne izvedbe, prireditve ali predstave, ki sploh niso več atrakcija du- brovniškega festivala, kakor je Vojnovičeva »Dubrovniška trilogija« ali kakor je vsem znani, stalnim obiskovalcem pa že neiz- valni Držičev »Skup«. Letošnje poletje je bilo eno redko dobrih poletij za dubrovni-ške poletne igre. To poletje je že zdaj po- stalo nekakšen optimistični vzorec za pri- hodnje leto in organizatorji nimajo večjih ambicij, kakor da letošnji uspeh ponove tudi prihodnje leto.

Dobil sem nekakšno svoje, lastno prepi- ranje o tem, zakaj so letošnje dubrovniške poletne igre očitno dosegle večji uspeh ka- kor lani, in skušal bom to svoje pričre- nje obrazložiti in dokazati.

»Čarobna formula«

Vse se je začelo s samim začetkom leto-šnjih poletnih iger, z obnovljeno režijsko kon- cepcijo svečanosti, ki naj zadovolji dve skraj- nosti: razumljivo nečimrnost starih Dubrov-čanov, ko vidijo rekonstruirano spremstvo do- stojanstvenikov bivše in davne Dubrovniške republike, pa tudi vedoželjnost sodobnih ob- skovalcev, ki jih ne more očarati pogled

miranju svojega dela in rezultatov. Doslej so namreč poletne igre propagirali samo tuji časniki in novinarji, mi pa smo vneto pre- pisovali te superlative in se žudili sami sebi v luči vtisov tujih turistov. Zdad so orga- nizatorji poletnih iger odkrili »carobno for- mulo«, da je ključ za polno blagajno v do- bilih pripravah festivala in da mora imeti tako prizadevani festival tudi svojo učinko- vito, v ospredje postavljeno firmo, ki jo bo mogoče videti od daleč in slišati še dlje. V tem smislu je organizacija propagande le- tošnjih poletnih iger prvi resni razlog večjega uspeha tega festivala.

Novi igralci in vrnitev Hamleta

Kakor se človek v mestu z ne vem kakš- no gledališko tradicijo in ne vem kakšnim negovanim okusom za gledališko umetnost naveliča iz sezone v sezono gledati vedno isto igralsko postavo v različnem reperto- arju, tako smo se že naveličali od poletja v poletje gledati vedno iste zagrebške igral- ce (izmed katerih so nekateri res, denimo Pero Kvirgić, veličastno pričevanje igralske umetnosti) v predstavah dubrovniških polet- nih iger. Letos poleti se je tudi na tem to- rišču v Dubrovniku marsikaj spremenilo. Ra- zen stalnega festivalskega igralskega ansam- bla, ki zaposljuje v glavnem igralce in Zag- reba in Mostarja ter nekaj iz Sarajeva in Du- brovnika, smo videli letos poleti nekaj moč- nih igralskih imen iz beogradskega gledališ- mladega Petra Kralja kot Hamleta, izvrstno mlado šaljivko beogradskega gledališča in te- levizije Ružičko Sokić kot Omakalo v »Grižulje«, a tem personalnim obnovam v igralskem an- samblu je treba prišteti polagoma še zna- me, toda še vedno nove: Ljuba Tadića in Steva Žigona, kakor tudi Ireo Kolesar. Da bi bila paljaka novih imen bogatejša, so letos poleti na dubrovniške odprte odre po- vabili tudi igralce Jugoslovanskega dram- skoga gledališča, ki so v zelo dobri reži- ji Miroslava Belovića uprizorili Beneteviče- vo »Hvarčanko«, komedijo konvencionalnega pravzora, toda našemu gledalcu neznano, a saspeljivo sliko mnogih prizorov, ki so bli- zu značajem in npravem tudi sedanjega člo- veka, ker gre kočno za talentiranega Benete- vica, ki je pritisnil »Hvarčanki« počet ene naših najboljših renesančnih komedij.

izbirnih gledalcev, se je s posredovanjem zelo razgledanega Angleža Denisa Carreya vrnil na Lovrijenac Shakespearov Hamlet — a ta poteza ni ostala prazna gledališka kurtoazija. Predstava je dosegla velik uspeh in se bolj prepričala domače in tuje goste, da ima Dubrovnik razen svojih 25 naravnih odrov tudi nenadkriljiv šestindvajseti ali prvi! — Lovrijenac, ki ko da je zgrajen po načrtu umišljenega projektanta Shakespearo- vih odskih vizij.

Kje so Slovenci? Naj poskusim povzeti ta svoje opazova- nja kakole: letošnji uspeh dubrovniških po- letnih iger je bil dosežen tudi zato, ker so se poletne igre začele odpirati proti šir- šemu podnebnju svoje dežele, nadaljevalo pa se je plodno sodelovanje z vrhunskimi umet- niki sveta. Naposled, poletne igre se odmi- kajno od konservativnih pozicij spouzdaj se use i u svoje kljusee in kalkulirajo svo- je sijajne uspehe prek sodelovanja z naj- boljšimi sodelavci iz vseh mogočih cen- trov naše dežele. S tem dobivajo poletne igre v vsej konkretnosti pojma tudi značaj jugoslovanske kulturne manifestacije (ne pa samo ozke dubrovniške ali izolirano hr- vatske), za kar se je pisec tega članka več let zavzemal javno, pa tudi v tem čas- niku. To je prava pot, da bodo poletne igre res postale zrcalo moči jugoslovanskih umetnikov, v tem zrcalu pa bo mnogo ču- dovitih odsevov tudi za izzarevanje hrvatske in dubrovniške umetnosti. Kadar je namreč na poletnih igrar kaj res umetniško vrhun- skoga, tedaj se sploh ne postavlja več vpra- sanje, iz katere republike ali mesta je an- sambel, ki to izvaja. Tedaj se ljudje spomi- njajo imen umetnikov, ki so občani vseh kulturnih podnebi.

Kakor prejšnja leta, sem tudi letos po- leti spet obžaloval, da ta očitni uspeh ni bil potrjen z gostovanjem vsaj nekaterih močnih ljubljanskih igralcev, ker bi bil ush- tek videti na Reverlinu ali Lovrijenca očar- ljivo Dušo Počkaljevo ali velikega, razko- nega Staneta Severja. Toda že je na pragu prav tak repertoar, ki ga ne bo mogoče iz- peljati brez celotne sestave najboljših igral- skih imen Jugoslavije, in tedaj bodo polet- ne igre gledališki kolektiv vrhunškega ses- nama. To pa bo umetniški višek tega ču- dovitega festivala.

In da bi ustregli okusom tudi najbolj

Kje so Slovenci?

Kako prejšnja leta, sem tudi letos poletni spet obžaloval, da ta očitni uspeh ni bil potrjen z gostovanjem vsaj nekaterih močnih ljubljanskih igralcev, ker bi bil ush- tek videti na Reverlinu ali Lovrijenca očar- ljivo Dušo Počkaljevo ali velikega, razko- nega Staneta Severja. Toda že je na pragu prav tak repertoar, ki ga ne bo mogoče iz- peljati brez celotne sestave najboljših igral- skih imen Jugoslavije, in tedaj bodo polet- ne igre gledališki kolektiv vrhunškega ses- nama. To pa bo umetniški višek tega ču- dovitega festivala.

In da bi ustregli okusom tudi najbolj

JOZO PULJIZEVIC

Ob kongresu mednarodne astronavične zveze v Beogradu

Deset let vesoljske dobe

Možnost naselitve ljudi na sosednih nebesnih telesih ni izključena

Pred desetimi leti 4. oktobra 1957. leta so v Sovjetski zvezi izstrelili v tir okrog zemlje prvi umetni satelit.

Ta dogodek je pomenil pomembno križišče v zgodovini človeštva in očiten dokaz, kako visoko sta segli znanost in tehnika. Še bolj važno pa je, da je izstrelitev prva umetnega zemeljskega satelita pomenila tudi začetek načrtnega in sistematičnega napada na vesoljsko prostranstvo.

Laboratorij sodobne znanosti

Izračunali so, da se v našem času obseg znanstvenih informacij, s katerimi razpolaga človeštvo, podvoji približno vsakih 10 let. To ni preprosto statistično dejstvo, temveč zakon neprestanega napredka in razvoja človeštva. Za uspešno zadovoljitev vseh novih potreb se morata torej znanost in tehnika gibati naprej z enako hitrostjo.

Zato ni čudno, če zemeljski okviri postajajo za prirodoslovne vede pretesni in da se vesoljski prostor vse bolj spreminja v laboratorij sodobne znanosti.

V vesolju lahko opazujemo take pojave in take procese, ki jih sedaj v laboratorijih na zemlji še ne moremo posnemati. Ogromni razpon pritiskov, temperatur, strahotnih gostot, izredne energije, vse to lahko raziskujemo v neskončno raznovrstnem naravnem laboratoriju — vesolju.

Neslutena spoznanja

Pomembno je tudi to, da je stopil že tri in pol leta po izstrelitvi v kozmični tir tudi človek. Kot znano je bilo to 12. aprila 1961. leta, ko je bila sovjetska vesoljska ladja »Vostok« ki jo je vodil kozmonavt Jurij Gagarin, izstreljena v tir umetnega satelita zemlje, nato pa je po 108 minutah srečno pristal na vnaprej določenem prostoru. Okrog Zemlje je naredil 1 krog.

Neposredno sodelovanje človeka v vesoljskih poletih narekuje predvsem značaj znanstveno raziskovalnih nalog, povezanih z osvajanjem vesoljskega prostora.

Kolikor globlje bomo prodrli v vesolje, toliko bolj pogosto bomo srečevali pojave, o katerih še ne vemo prav ničesar. Vsepopad se bodo pojavljali problemi, ki jih ne bo mogoče vnaprej določiti in prav to je nemara najbolj važno pri raziskovanju vesolja. Vprašanje načelno novih problemov katerih obstoja nismo predvidevali, zagotavlja navedenemu uresničenje tistih kvalit-

nih skokov, ki bistveno širijo naše vednosti o prirodnih zakonih.

Zapletene naloge

Toda avtomat ne more raziskovati tiste, kar je načelno neznan. Raziskuje lahko samo tiste procese in pojave, ki so v glavnih potezah človeku že znane. Le človek lahko uspešno raziskuje neznan, išče pravilne rešitve v nepredvidenih okoliščinah in v celoti izkoristi možnosti, ki se odpirajo pri raziskovanju sveta okoli nas. Znanstveno raziskovalne možnosti vesoljskih poletov so se posebno razširile, ko je bila zgrajena kozmična ladja »Voshod«, ki so jo ustvarili sovjetski učenjaki, v kateri je bilo prostora za več ljudi.

Možnost za veččlansko posadko v vesoljski ladji je izrednega pomena. Ustvarjeni so bili ustrezni pogoji za polet učenjakov specializovanih v vesolje: astronomov, fizikov, biologov, zdravnikov, inženirjev.

Nastali so stvarni pogoji za neprestano in raznovrstna opazovanja in raziskovanja med poletom po vesolju. Nobenega dvoma ni, da bomo v sorazmerno bližnji prihodnosti pričeli številnih znanstvenih odkritij, do katerih bo prišlo prav zaradi možnosti, ki jih odpirajo poleti v vesolje.

Poleti vesoljskih ekspedicij pa so pomembni tudi v drugem smislu. Naloge, ki jih bodo morali rešiti raziskovalci vesolja, so tako zapletene, da jim posameznik nikakor ne bo kos. Le kolektivni napori in koordinirana, dopolnjujoča se akcija različnih strokovnjakov bo pripeljala do zamenjenega cilja. Vesoljski polet s sodelovanjem človeka imajo zaenkrat znanstveno obsevalne namene: so pripravljale etape za bolj zapletene vesoljske operacije. Vendar ni daleč čas, ko bodo ljudje začeli uresničevati v vesolju načrtne znanstvene raziskave.

Praktična uporaba

Ze sedaj lahko brez nadaljnjega domnevamo, da vesoljska dejavnost ljudi ne bo omejena samo na znanstveno raziskovalno delo. Vesoljsko prostranstvo lahko postane nezamisljiva proizvodno-surovinna in energetska baza človeštva. V posebnih okoliščinah vesolja in drugih nebesnih teles, je mogoče organizirati številne proizvodne procese, ki bodo izredno visoko učinkoviti, nebesna telesa pa utegnjo postati vir dragocenih surovin. Ni izključena možnost, da bo človeštvo prisiljeno prenesti v vesolje številne energetske naprave. V nasprotnem primeru bi delo takih naprav, ki je neiz-

bežno povezano z oddajanjem velikih količin toplote v okolico, povzročilo konec koncov na zemlji nezaželeno zvišanje temperature. Če že govorimo o daljnji prihodnosti: ni izključena možnost neposrednega osvajanja in naseljevanja ljudi na sosednih nebesnih telesih. Jasno, da bo ta pot povezana z obvladovanjem izrednih težav. Človeški organizem je nastal v zemeljskih okoliščinah. Toda prav v tem je tudi ena njegovih lastnosti človeka kot razumnega bitja, da je namreč sposoben preobraziti svojo okolico na tak način, da doseže največjo skladnost med zunanjimi pogoji in svojo zgradbo.

Seveda pa bodo taki dosežki možni samo pri ustreznih ravni tehnike vesoljskih poletov. Toda ugodne možnosti za nadaljnje osvajanje vesolja so že ustvarjene. Neizključno pomemben korak v razvoju vesoljskih poletov je bil polet sovjetske vesoljske ladje »Voshod 2«. Med tem poletom je kozmonavt Aleksej Leonov prvič v zgodovini človeštva zapustil kabino. V brezračnem prostoru ga je varoval samo njegov skafander. To, kar je dosegla posadka ladje »Voshod 2« lahko primerjamo z najvišjimi dosežki znanosti in tehnike.

Pred novimi zmagami v vesolju

Prihod človeka v vesolje močno olajšuje in s tem seveda približuje rešitve tako pomembnih nalog kot je montiranje znanstvenih postaj v tirih okrog zemlje in izkrcanje ekspedicij na površino drugih nebesnih teles.

Ni manj pomembni za nadaljnje osvajanje vesolja so tudi poleti sovjetskih lunarnih postaj. Sovjetskim učenjakom se je posrečilo postati nenavadno pomembno nalogo za uresničitev prihodnjih vesoljskih raziskav: mehka spustitev vesoljskega aparata na površino drugega nebesnega telesa in zgraditev novih umetnih satelitov. Pri tem je nemavna velikega pomena zagotovitev visoke stopnje zanesljivosti in stabilnosti dela takih aparatov. Naj omenimo le, da se delo takih aparatov, ki je vseh pet zaporednih poletov sovjetskih lunarnih postaj začelo s »Luna 9« končalo uspešno: 2 postaji, »Luna 9« in »Luna 13« sta pristali na mesecu, 3 postaje »Luna 10, 11, 12« pa so postale njegovi sateliti.

Človeštvo stopa v drugo desetletje vesoljske dobe. Prav nič ni treba dvomiti, da bomo v bližnji prihodnosti postali prvci novih vesoljskih podvigov, ki bodo vse bolj in bolj vplivali na življenje ljudi.

Akademik ANATOLIJ BLAGONRAVOV

V SREDIŠČU POZORNOSTI: GAGARINOVA LADJA »VOSTOK« Na beograjski razstavi, prirejeni ob kongresu, dominira sovjetska vesoljska tehnika.

Sedov: „Človek ni ovira...“

Tiskovna konferenca s človekom, ki ga štejejo med pionirje vesoljskih raziskav

Oče prvega umetnega zemeljskega satelita je sivolasi sovjetski akademik Leonid Sedov; zlati naočniki, siva obleka, sivo modra kravata, na kateri drobne rdeče pike odsevajo kot zvezde na nebu. Dobrohotne, a obenem tudi kiene poteze njegovega obraza takoj izdajo človeka, ki veliko misli. Tudi na vprašanja novinarjev je odgovarjal s premislekom. Čeprav povsem dobro razume angleško, si je pustil vprašanja prevajati, da je pridobil na času in da je bil vsak njegov odgovor le tak, kakršnega si je zamislil. Ničesar ga ni mogel pripraviti, da bi vsaj nekako tisto, česar neče povedati na glas.

Profesor Sedov ni nikdar slabe volje. Usta ima razpotežena v rahel nasmeh, ki se med zadnjimi novinarsko konferenco, na astronavičnem kongresu, ki je bila v četrtki v Beogradu, spremenil v glasen smeh. Smejal se je takrat, ko so ga novinarji vprašali, če se smatra za četa desetletne vesoljske dobe. To so ga vprašali zato, ker so

na plenarni seji mednarodnega astronavičnega kongresa sprejeli četrti oktober 1957 kot začetek vesoljske epohe. Tega dne je namreč zakrožil okrog zemlje prvi umetni satelit, katerega duhovni oče je Leonid Sedov. Odgovoril je:

»V resnih časopisih me ne imenujejo za očeta satelita. Tudi sam se ne počutim tako in torej ne morem biti nič oče vesoljskega obdobja; lahko pa rečem, da se počutim izredno srečnega ob misli, da ljudje že deset let prodirajo v vesolje.«

Sedova so spravili v rahlo zadrego, ko so ga vprašali, kako je umrl kozmonavt Komarov. Resno je odgovoril, da pač tako, kot je bilo že objavljeno. Ko pa so ga v drugo vprašali, kako je bilo s smrtjo Komarova in če so televizijske kamere pokazale njegovo umiranje, je Sedov vladno in z velikim manj nasmeha na ustih odvrnil:

»V programu, ki je bil v zvezi s poletom Komarova, ni bilo nič takega, kar bi nam lahko narekovalo, da naj vgradimo v

LEONID SEDOV »Nisem oče vesoljske dobe...«

ladjo televizijo. Nismo pričakovali nič posebnega, zato posnetkov ni. Ni bilo televizije, pa konec.«

Novinarji s tem pojasnilom niso bili povsem zadovoljni, zato so v zvezi s Komarovom napletli še eno vprašanje:

»Ali ste se sešla po smrti Komarova odločili za pristajanje na vodi?«

Sedov je bilo dovolj vprašani o Komarovu, zato je hotel čim natančneje pojasniti vse, kar je v zvezi s pristajanjem:

»Ker so pristajanja na trdnih tleh že povsem preučena, smo se lotili še pristajanja na vodi, ki pa niso nič težja. Hočemo obvladati pristajanje sploh, to je vse.«

Ker je dr. Muller, predstavnik NASA (ameriške vesoljske uprave), dan poprej naravnost odgovoril, koliko imajo v ZDA kozmonavtov, je večina menila, da bo to povedal tudi Sedov. Toda on je rekel, da za to stvari ne ve in da naj vprašamo kozmonavta Popoviča. Z roko je pokazal na sedež poleg sebe, kot bi hotel reči, tu je, vprašajte ga. Toda sedež je bil prazen in vprašanje je ostalo brez odgovora.

Na vprašanja, kaj meni o mednarodnem sodelovanju v vesolju, je takoj odgovoril, da je za to in da bi bilo zelo pomembno predvsem pri večjih projektih kot je na primer potovanje na Mars. Dodal je, da kljub vnetimski vojni sodelujejo z ZDA in pripomnil, da bi bilo lahko sodelovanje med narodi veliko tesnejše, če bi dosegli popolno mir na vsaj delno razpoložljiv. In kljub vsemu, je še dodal Sedov, smo pred nedavnim z ZDA podpisali sporazum o sodelovanju pri nekaterih raziskavah.

Novinarji iz vzhodnih držav so vprašali akademika, kaj meni o beograjskem kongresu mednarodne astronavične zveze.

»Opazno je, da kongres poteka v znamenju desetletnice vesoljske dobe in da se je zbralo na kongresu resnično velike strokovnjakov z vseh področij tehnike, ki pridejo v poštev pri vesoljskih načrtovanjih.«

»In kako ocenjujete sodelovanje v izmenjavi informacij?« je bilo nadaljnje vprašanje.

»Sodelovanje je že v teku in ni le plod kongresa, marveč je tudi zaslug Zdrženih narodov. In tako je prav.«

Na vprašanje, če biološke težave, ki se pojavljajo v vesolju, zavirajo nadaljnje prodiranje v vesoljski prostor, je Sedov skupaj s svojim sodelavcem Gazenom odgovoril, da so vsi medicinski problemi že rešeni, nekateri pa bodo rešeni vsak čas in zato ne morejo biti ovira za prodiranje v vesolje.

Zanimivo je tudi vprašanje, ki so ga postavili Sedovu novinarji v več variantah. Spraševali so ga, kaj v Sovjetski zvezi pripravljajo ob praznovanju obilnice Oktobrske revolucije.

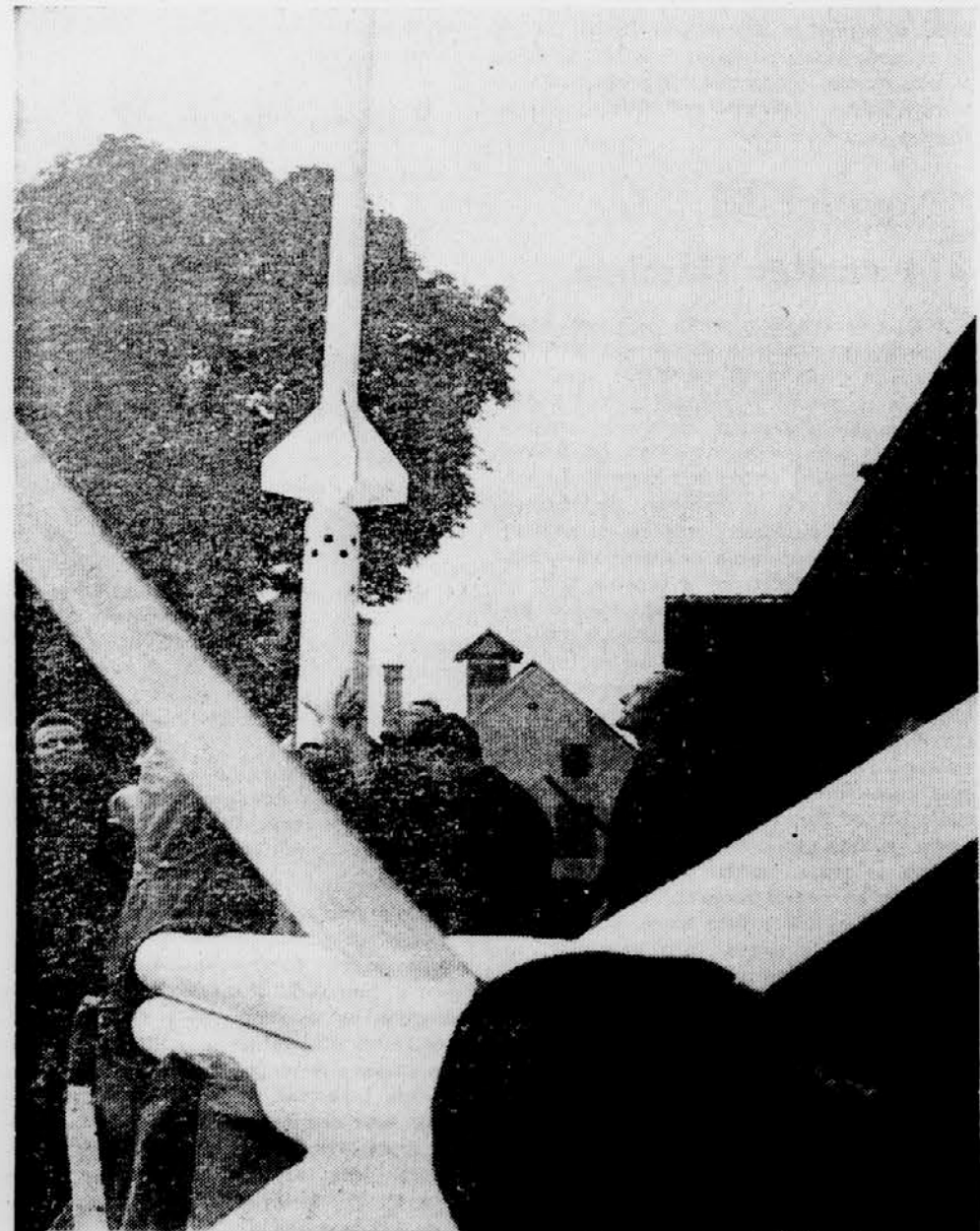
Iz več odgovorov se je dalo razbrati, da Sedov o tem neče preveč pripovedovati. Nazadnje je le dejal, da bomo to videli najbrž 18. oktobra. »Sicer pa je proslava tega jubileja vključena v program splošnih vesoljskih raziskav.«

Več novinarjev je hotelo od Sedova zvedeti, če bi si rad ogledal Cape Kennedy. Sedov je rekel: »Po stroki sem inženir. Kot inženirja me zanimajo tehnične stvari. In si z tega stališča Cape Kennedy rad ogledal.«

Jugoslovanska raketa je delo amaterjev

Kako je nastala Vega 111 C

Skoraj neverjetna zgodba o podjetnih, bistrim in skromnih fantih iz Celja

VEGA 111 C IN NJENI GRADITELJI

»Upoštevali smo dane možnosti«, pravijo celjski entuziasti, zgradili pa so solidno tristopenjsko raketo... Foto: J. V.

»Upamo, da bo šlo vse po sreči, pravijo fantje iz Celja, ki pod kupolo beograjskega Sejmšišča ob sovjetskih medplanetarnih postajah in vesoljskih ladjah razstavljajo in čuvajo svojo raketo Vega 111C. Ponosni so na raketo, največjo med amaterskimi daleč naokoli. Izdelali so jo po lastni zamisli, v prostem času, z lastnimi rokami. Zato je njihovo nestrano pričakovanje trenutka, ko bo švinstila pod nebo, še toliko večje.

»Z raketami imamo že kar precej izkušenj«, pojasnjuje na razstavi predsednik celjskega astronavičnega raketnega kluba Aleksander Kerstein, duhovni oče rakete, saj je v glavnem sam napravil vse poglavitne izračune, nabiral po knjižnicah strokovne informacije in uspeš; zgradili so raketo, ki je tudi v svetovnem merilu med največjimi amaterskimi raketami. Celotni izdelki se na raketo spoznajmo, se čudijo, da je v Jugoslaviji amaterjem uspelo izdelati tako veliko in dobro raketo.

Celjsani so na svojo raketo Vega 111C zelo ponosni. Vsakemu radi povedo, kako so jo naredili in mimogrede povedo tudi to, da Vega 111C ni ne prva ne poslednja njihova raketa:

»Prvič smo se začeli ukvarjati z mislijo o raketah takrat, ko je po vesolju krožil prvi umetni satelit, to je pred desetimi leti.« Pravi glavni konstruktor Aleksander Kerstein. »Zdelo se mi je nekaj novega in privlačnega, toda nihče v Celju ni takrat pokazal nobenega razumevanja za naše želje. Šele leta 1965 se nam je posrečilo ustanoviti svoj klub, do tedaj pa smo delali ilegalno. Spuščali smo rakete ne da bi kaj mnogo ljudi vedelo za to. Prvič smo se javno predstavili z osemnajst kilogramov težko in dva metra dolgo raketo, ki je poletela 3 kilometre daleč. Kmalu potem smo izstrelili še postrno raketo ter še nekaj drugih...«

»Medtem ko se večina mladih Celjanov zbira v znani slaščičarni in jih precej postopa okrog vogalov, so mladi raketarji sedeli v gostilni (drugača prostora nimajo) in ob kislju vodi reševali probleme, ki so se začeli pojavljati pri načrtovanju dvostopenjske rakete. Kmalu se jim je posrečilo rešiti vprašanja, kako povezati motorje v prvo stopnjo na drugo. Kaj je treba storiti za zagotovljen vzgig druge stopnje... Lani pa so se začeli pogovarjati o tristopenjski raketi, ki naj bi odletela visoko nad oblake.

»Res je, da smo hoteli narediti čim večjo raketo«, pravijo celjski raketarji, stoda najprej smo preštudirali možnosti. Najlaže je fantazirati, mi pa smo hoteli, da bo naš načrt povsem izvedljiv. Računali in raču-

nali smo, kje bi lahko dobili potrebne milijone in preštudirali vse možnosti za čim cenejše in nam dostopno gorivo. Naše želje je bilo treba najprej predrediti možnostim šele potem, ko so nam marsikje obljubili pomoč in ko se nam je po vseh računih pokazalo, da se lahko lotimo velikega podviga, smo začeli načrtovati tristopenjsko raketo. Raketo s tremi stopnjami in trdnim kompozitnim gorivom...«

Kdo so graditelji?

Medtem ko je glavni konstruktor, Aleksander Kerstein, strojni tehnik celjskega cestnega podjetja in izredni študent na ljubljanski visoki šoli; za varnostne inženirje doma računal in risal raketo, je 19-letni dijak celjske srednje tehniške šole Silvo Jančič razmišljal, kaj bi pripravil za diplomsko nalogo. Nazadnje se je kot navdušen raketar odločil, da bo izdelal merjenje karakteristik raketnih motorjev na trdno gorivo. Skupaj z drugimi člani astronavičnega raketnega kluba je izdelal posebno napravo za preizkušanje. Zmešal je posebno mešanico raketnega goriva in naredil pet poizkusov. Z rezultati, ki jih je dosegel pri teh poizkusih, je uspešno dokončal srednje tehniško šolo, s svojo merilno napravo in poizkusi je osvojil prvo mesto na srednješolskem tekmovanju mladih fizikov in dokaj pripomogel tudi pri konstruiranju in določanju goriva za Vega 111C.

Ze januarja letos so bili glavni načrti in izračuni za raketo gotovi. Do konca avgusta so natanko po načrtih izdelali 7,5 m dolgo in brez goriva 198 kg težko raketo. Po načrtih in proračunih bo Vega 111C odletela s katapultja s hitrostjo 300 metrov na sekundo, to se pravi, da bo prva stopnja drvela proti nebu s hitrostjo 850 kilometrov na uro, druga stopnja bo že prebila zvočni zid, saj bo letela hitreje kot 1200 kilometrov na uro, tretja stopnja pa bo dosegla dva do dva in polkratno hitrost zvočka.

aerodinamičnih poizkusov fantje seveda niso naredili, saj jih nimajo kje. Toda trdijo, da so njihovi načrti zelo natančni in da večja odstopanja od predračunov niso možna. To so potrdili tudi vojaški strokovnjaki, ki so si raketo ogledali, preden so jo odpeljali na beograjsko razstavo »Kozmos miru«.

Bistveno je seveda gorivo. Celjsani so ga izbrali zelo preudarno:

»Preden smo se odločili za gorivo, smo morali precej študirati. Najvažnejši podatki o gorivu so podatk o temperaturi, pri ka-

„Računali smo z našimi možnostmi...“

Seveda smo pri izbiri računali z našimi možnostmi. V raketo ga gre veliko. Zato smo se morali opredeliti predvsem za sorazmerno poceni gorivo, ki pa vendarle dajejo precejšnjo potisno moč. Eno izmed cenejših goriv, na katerega smo računali, je mešanica žvepla in cinkovega prahu. To gorivo je za nas ugodno, ker imamo v Celju Cinkarno, v Cinkarni pa imajo oboje. In res smo konstruirali raketo na podlagi računov za gorivo, sestavljen iz žvepla in cinkovega prahu. To gorivo smo tudi že skušali in raketo z njim napolnili. Raketo smo napolnili tik preden smo jo odpeljali v Beograd, saj v Beogradu ni prostora, kjer bi jo lahko napolnili. Pa tudi gorivo bi tu kaj težko skušali. Žveplo in cink se morata z nekaterimi dodatki namreč skuhati in v smotanem stanju viliti v raketne motorje, to je v cevi, ki se končujejo s sobami.

Z gorivom napolnjena raketa tehta, kot smo predvidevali 568 kilogramov.«

Posoda, v kateri so raketarji skušali gorivo, seveda ni navaden lonec, ki bi ga postavili na štedilnik, marveč je posebna peč, ki so jo izdelali člani kluba, zaposleni v celjski tovarni EMO. Kljub temu, da je peč zgrajena tako, da do nesreče ne more priti, bi morali gorivo kuhati v posebnem bunkerju. Tega seveda nimajo, toda rakete vedno polnijo v zapuščenem kamnolomu.

Raketa je pravzaprav sestavljena iz cevi. Toda, ker nastajajo pri izgorevanju v notranjosti teh cevi veliki pritiski in se razvija visoka toplota, morajo biti cevi zvarjene iz posebnih materialov.

Cevi je zvaril zato eden izmed najboljših elektrovarilcev v celjski »Libeli«, preden pa so jih napolnili z gorivom, so jih dali še v preizkušnjo. Vsi zvarji so bili odlični. V »Libeli« pa niso le varili, marveč so izdelali tudi vse ostalo, s katapultom vred.

Vega 111C ni prva raketa, izdelana v tej znani tovarni tehnike. Vega je že četrta tu narejena raketa in verjetno bodo kaj kmalu začeli rezati pločevino za peto. Kakšna bo ta, je še skrivnost.

JOZE VETROVEO

DRAGOCENA IN REPREZENTATIVNA OBOGATITEV VAŠE KNJIŽNICE: UMETNOST V SLIKAH

PRAZGODOVINA EVROPE

KRETA IN HELADA

ATENE IN RIM

STARI EGIPET

BIZANC IN NJEGOV SVET

ROJSTVO EVROPE

SREDNI VEK

POZNI SREDNI VEK

RENASANSA

Michelangelov David, izdelan za nagrobni spomenik papeža Julija II. v Rimu, okrog 1513. Marmor, nadnaravna velikost. Pariz, Louvre.

KAJ JE UMETNOST V SLIKAH?

To je prva univerzalna zgodovina likovne umetnosti, ki postavlja podoben v središče razlage. Z drugimi besedami: prvi sistematični pregled celotne svetovne umetnosti, ki namesto teoretične razlage prepušča besedo sami umetnini.

Vsako sliko spremlja kratko in strnjeno pojasnilo, ki nazorno in tudi za laika razumljivo osvetljuje posamezno delo v njegovem zgodovinskem kontekstu. Zraven so — v manjših črkah — navedeni vsi podatki iz umetnostne zgodovine, ki bodo zanimali predvsem strokovnjake.

V zbirki osemnajstih knjig vam bodo predstavili ugledni strokovnjaki umetniška dela iz vseh obdobjev človeškega ustvarjanja in hkrati nudili edinstveno zbirko najpomembnejših stvaritev iz zakladnice svetovne umetnosti. Ne bo vas navdušila samo lepota tisočletne arhitekture in kiparstva, razkošno bogastvo čudovitih orientalskih stvaritev ter lirična mikavnost daljnoazijskih podob, temveč tudi impresivna elementarnost afriške črnske umetnosti. V knjigah se bodo zvrstile nesmrtni stvaritve stare Grčije in Rima, vsa bleščoba srednjega veka, spoznali boste bajeslovni svet in visoko kulturo Majev, Inkov in Aztekov, katerih skulpture dokazujejo, da se mnogi sodobni umetniki spet zgledujejo pri starih vpeljanih oblikah; spoznali boste veličastna dela zahodne kulture, sodobno slikarstvo, vse stilne smeri in struje.

KOMU JE NAMENJENA UMETNOST V SLIKAH?

Vsakomur, ki že ima kako strokovno delo s področja umetnostne zgodovine. Zakaj Umetnost v slikah predstavlja s svojimi osemnajstimi knjigami in z nad pet tisoč slikami (več kot polovica jih bo v barvah) nujno dopolnilo vsaki strokovni knjižnici. Toliko gradiva, kolikor ga bo

v tej zbirki, se težko najde celo v kaki dražji umetnostnozgodovinski publikaciji, da niti ne omenjamo posebej tistih podob, ki so za to izdajo prvič posnete. Povrh bodo še v knjigah vse informacije, ki jih najdemo

Hofstätter, Baden-Baden - dr. K. Kraft, München - dr. H. K. Lüke, München - dr. H. Münsterberg, New York - prof. dr. H. Nevermann, Berlin - dr. F. Oswald, München - dr. B. Schlug, München - dr. C. Schlug, München - prof.

Pablo Picasso: Mati in otrok, 1905. Gvaš na platnu, 90 x 71 cm. Narodna galerija v Stuttgartu.

sicer samo v strogo znanstvenih in strokovnih publikacijah.

Zbirka pa je hkrati namenjena tudi vsem tistim, ki še nimajo nobenega vpogleda v zgodovino umetnosti, zakaj s svojo pomazoritveno metodo bodo knjige dostopne vsem laikom; neposredno in avtentično boste zlahka spoznali zgodovino umetnosti, vso njeno lepoto in vsa umetniška bogastva vseh časov in narodov.

KAKŠNA BO UREDITEV ZBIRKE?

Vseh osemnajst knjig, ki bodo predstavljale najslavnejša dela svetovnega stavbarstva, kiparstva, slikarstva, grafike in uporabne umetnosti, bo imelo skupno 4800 strani in 5000 slik, večinoma barvnih. V vsaki knjigi bo približno 300 slik, mnoge med njimi so prvič posnete prav za to izdajo. Vsako sliko bo spremljalo kratko in jedrnatno besedilo, ki bo pojasnjevalo nastanek in lastnosti prikazanega dela. Povrh bodo še v knjigah vsi podatki, ki jih najdete sicer samo v posebnih strokovnih publikacijah: ime avtorja, mera prikazanega dela, material, čas nastanka, kje je zdaj delo itd.

Vsaka knjiga bo imela 264 strani in razkošno vezavo z zlatotiskom. Format knjige: 19,5 x 22,5 cm. Zato bodo mnoge celostranske slike večje od tistih, ki jih najdemo v knjigah leksikografskega formata.

KDO JO JE PRIPRAVIL?

UMETNOST V SLIKAH je delo svetovnih avtorjev:

dr. L. Andersen, München - F. Anton, München - F. J. Dockstader, direktor Muzeja ameriških Indijancev, New York - dr. C. J. Du Roy, direktor Zgodovinskega muzeja, Rotterdam - prof. G. Hafner, Mainz - dr. H. H.

F. Souchal, direktor Muzeja francoskih spomenikov, Pariz - dr. W. Torbrügge, München - M. Trowell, Salisbury - prof. W. Westendorf, Göttingen.

KJE IN KDAJ BO IZŠLA?

SLOVENSKO IZDAJO PRIPRAVLJA DRŽAVNA ZALOZBA SLOVENIJE. CELOTNA ZBIRKA OSEMNAJSTIH KNJIG BO IZŠLA V STIRIH LETIH: VSAKIH ŠEST MESECEV IZIDEJO PO TRI KNJIGE. PRVA KNJIGA IZIDE ŽE V APRILU 1968, ZADNJA KONEC LETA 1971.

VSE ZAINTERESIRANE OPOZARJAMO, DA BODO KNJIGE IZŠLE V OMEJENI NAKLADI.

KER SE BODO BARVNE PRILoge TISKALE V ZVEZNI REPUBLIKI NEMCIJI PRI HOLLE VERLAG, SE BO VISINA NAKLAD PRI SLOVENSKI IZDAJI ORIENTIRALA PREDVSEM PO STEVILU PREDNAROCNIKOV.

DELO BO HKRATI IZŠLO TUDI V SRBOHRVASKI IZDAJI PRI ZALOŽNIŠKEM PODJETJU »OTOKAR KERŠOVANI« NA REKI, POLEG TE GA PA TUDI V VELIKI BRITANJI, V ZDRUŽENIH DRŽAVAH AMERIKE, V HOLANDIJI, V FRANCIJI IN ITALIJI.

KJE IN KAKO LAHKO NAROČITE UMETNOST V SLIKAH?

Izrežite, prosim, priloženo NAROCILNICO in jo pošljite izpolnjeno na naslov:

DRŽAVNA ZALOZBA SLOVENIJE, Ljubljana, Mestni trg 27 — Oddelek knjižnih zbirk. Obroke začnete plačevati s tistim mesecem, ko se naročite.

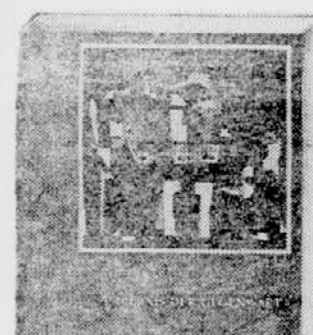
Naročila sprejemajo tudi vse knjigarne v Sloveniji in poslovni zastopniki založbe.

BAROK IN ROKOKO

DEVETNAJSTO STOLETJE

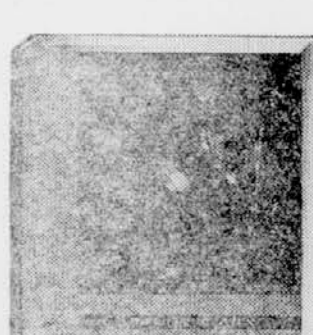
SODOBNA PRIZADEVANJA

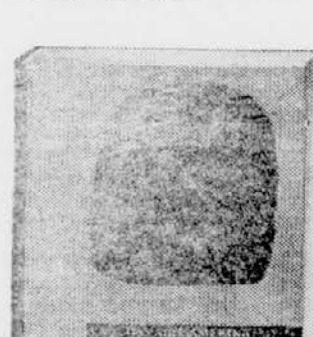
LJUDSTVA STAREGA ORIENTA

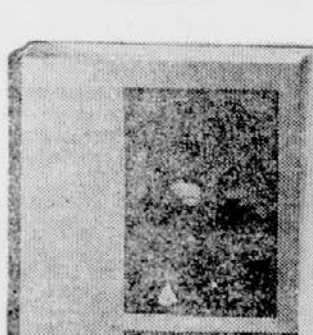
INDIJA

DALJNI VZHOD

STARA AMERIKA

SVET ISLAMA

AFRIKA IN OCEANIJA

KOLIKŠNA BO CENA?

Prednaročniška cena za vseh 18 knjig je samo

1620 Ndin

Celotni znesek lahko poravnate tudi v 36 mesečnih obrokih

45 Ndin

Po izidu posameznih knjig bo cena znatno višja.

S to izjemno zbirko po izredno nizki ceni boste obogatili svojo knjižnico z vrednotami, ki vam jih bo vsakdo zavidal.

GLAVA. ALT-IFE. Nigerija. Velikost: 32 cm, Nigerijski muzej.

NAROCILNICA

Obvezno in nepreklicno naročam 18 knjig zbirke

UMETNOST V SLIKAH

po prednaročniški ceni 1.440 Ndin. Ta znesek bom plačeval v mesečnih obrokih po 40 Ndin.

Knjigo mi pošljite na naslov:

- stalnega bivališča
- na kraj zaposlitve

(Neustrezno, prosim, prečrtajte!)

Kraj in datum Podpis

NASLOV NAROČNIKA

Ime in priimek:

Kraj:

Zaposlen pri:

Ulica:

